

Jonge criminelen voor de rechtbank

**De geschiedenis van
criminele kinderen in Nederland (1850-1939)**

Verder in dit nummer:

- Kinderen en jongeren voor de Leidse rechtbanken gedurende de negentiende eeuw
- Over de jongens van het tijdelijk Rijksopvoedingsgesticht in Leiden (1910-1926)
- Economische crisis: zichtbaar in de rechtspraak?

Leiden University Institute for History

Redactioneel

1. Jonge criminelen voor de rechtbank, 1850-1939

Manon van der Heijden

2. Tussen de volwassenen

Kinderen en jongeren voor de Leidse rechtbanken gedurende de negentiende eeuw.

Bastiaan Westerhout

3. Geslaagde jongens?

Over de jongens van het tijdelijk Rijksopvoedingsgesticht in Leiden (1910-1926).

Marc Newsome

4. Economische crisis: zichtbaar in de rechtspraak?

Het archief van de Rotterdamse kinderrechter gedurende de jaren dertig.

Pieter Verkaik

Personalia

4

Acta Historica

5

Uitgave

Acta Historica: platform voor beginnende historici
Instituut voor geschiedenis, Universiteit Leiden

8

Postbus 9515

2300 RA Leiden

www.actahistorica.nl

redactie@actahistorica.nl

15

Acta Historica verschijnt tweemaal per jaar, exclusief themanummers. Wilt u kopij aanleveren? Kijk dan op onze website voor meer informatie. De redactie behoudt zich het recht voor bijdragen te weigeren, redigeren en/of in te korten.

23

Redactie

Wouter van Dijk

29

Kimberley van Goethem

Ferry Koolen

Jelmer Rotteveel

Joost Westerweel

Vera Weterings

Omslagontwerp/opmaak

Jan-Alex Bijlsma

Ferry Koolen

Jelmer Rotteveel

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of welke andere wijze dan ook, zonder schriftelijke toestemming van de redactie.

ISSN 2213-171X

Acta Historica
platform voor
beginnende historici

Redactioneel

Ditmaal een wel zéér speciale uitgave van Acta Historica. In samenwerking met universitair hoofddocente Manon van der Heijden (Universiteit Leiden) is dit eerste themanummer, over de geschiedenis van criminele kinderen, tot stand gekomen.

Van der Heijden heeft de inleiding verzorgt voor de bijdragen van drie studenten die deelnamen aan haar seminar Jongeren en criminaliteit. Tegenwoordig is er veel aandacht voor de ontwikkeling en opvoeding van kinderen en criminele jeugd; denk daarbij aan de NTR televisieserie De kunst van het opvoeden en de gelijknamige tentoonstelling in het Dordrechts Museum. Toch is over de geschiedenis van criminele kinderen nog weinig bekend. Hoe zag het leven van jongens en meisjes voor de rechtbank, in opvoedingsgestichten en na hun ontslag daaruit er eigenlijk uit?

Bastiaan Westerhout, Marc Newsome en Pieter Verkaik bogen zich over deze en andere vragen en hebben hiermee een interessante inkijk gegeven in het boeiende onderwerp van de geschiedenis van criminele kinderen in Nederland.

De redactie is altijd op zoek naar nieuwe interessante bijdragen. Wil jij ook het resultaat van maanden ploeteren online gepubliceerd zien? Stuur dan je scriptie, essay of paper, samen met een verkorte bewerking van 3.000 tot 4.000 woorden naar: redactie@actahistorica.nl

De redactie

Jonge criminelen voor de rechtbank, 1850-1939

Met de grote actuele aandacht voor de ontwikkeling en opvoeding van kinderen en criminele jeugd klinkt het misschien vreemd, maar de geschiedenis van criminele kinderen in Nederland is een nog grotendeels onontgonnen terrein. Jeroen Dekker, hoogleraar pedagogiek aan de Rijksuniversiteit Groningen, was in 1985 met zijn boek *Straffen, redden en opvoeden* dan ook een pionier. Dekker was de eerste die uitgebreid onderzoek deed naar het ontstaan en de ontwikkeling van de heropvoedingsgestichten voor verwaarloosde en criminele kinderen tussen 1814 en 1914 in West-Europa.¹ In oktober 2012 verscheen onder zijn leiding het onderzoeksrapport *Jeugdzorg 1945-2010* dat een historische schets geeft van de institutionele ontwikkeling van de jeugdsector vanuit het perspectief van het kind en de aan hem / haar verleende zorg.²

Hoewel historici als Simon Groenveld en Chris Leonards onderzoek naar kinderen in zorginstellingen en gevangenissen publiceerden, bleef de aandacht in de geschiedwetenschap summier. Daarnaast was er weinig aandacht voor de perspectieven van de verwaarloosde en criminele kinderen na hun opvang. In een recent artikel in het *Journal of Social History* probeerde criminologe Carijn Bijleveld en historisch demograaf Frans van Poppel hierin verandering te brengen. Een opvallende conclusie was dat het merendeel van de jongens in de 20ste eeuw in Rijksopvoedingsgestichten kwam wegens het gedrag van hun ouders en niet omdat zijzelf crimineel gedrag vertoonden. Na hun vrijlating wisten de meesten weliswaar werk te vinden en was hun beroepsstatus hoger dan die van hun vaders, maar op andere vlakken waren zij minder succesvol: ongeveer 25 procent van hun huwelijken eindigden in een scheiding en velen van hen gingen uiteindelijk toch het criminele pad op.³

Er is praktisch niets bekend over meisjes die werden opgevangen omdat zij thuis werden verwaarloosd of criminele activiteiten ondernamen. Dat is jammer, want er zijn prachtige bronnen die informatie bieden over het leven van de jongens en meisjes die vanaf het midden van de negentiende eeuw in rijksopvoedingsgestichten werden opgenomen. Ook is er uitgebreide informatie bewaard gebleven over het functioneren van de kinderrechter en de kinderen die voor de rechtbank kwamen. Om die reden startte ik bij de opleiding Geschiedenis aan de Universiteit van Leiden een derdejaars bachelor onderzoekseminar over jongeren en criminaliteit. De drie artikelen van Pieter Verkaik, Marc Newsome en Bastiaan Westerhout komen hieruit voort. In deze inleiding wil ik de algemene historische context schetsen waarin hun artikelen zijn te plaatsen.

Waarom zijn criminele en verwaarloosde kinderen in de negentiende en twintigste eeuw een interessant thema voor het historisch onderzoek? Rond het midden van de negentiende eeuw vond er een

belangrijke verandering plaats in de manier waarop er naar kinderen werd gekeken.⁴ Overheden zagen de opvoeding en zorg van kinderen vóór die tijd vooral als een taak van de ouders en directe familieleden, maar rond 1850 zagen zij ook een taak voor zichzelf weggelegd. Deze omwenteling was het gevolg van verschillende ontwikkelingen. Met de vorming van de Nederlandse natiestaat in 1795 werden publieke voorzieningen – net als in andere Europese landen – in toenemende mate als de verantwoordelijkheid van de overheid gezien. Daartoe behoorden scholing, sociale zorg en openbare orde en veiligheid, maar ook de opvoeding en thuissituatie van kinderen. Juist dit laatste punt kreeg in de loop van de negentiende eeuw steeds meer aandacht van overheden en filantropische instellingen.

Historicus Auke van der Woud liet in zijn boek *Koninkrijk vol sloppen* zeer beeldend zien hoe erbarmelijk vele gezinnen in de overvolle steden leefden. Rond 1850 bestond de Nederlandse bevolking nog uit drie miljoen personen, maar rond 1900 was niet alleen de bevolking sterk toegenomen maar vond er ook een massamigratie plaats van het platteland naar de stad. In de overbevolkte steden woonden vele gezinnen opgepakt in krotten en achterbuurten zonder toegang tot schoon water, goed voedsel of hygiënisch sanitair.⁵

De overheid ging actief ingrijpen in deze gezinnen en liet verwaarloosde en criminele kinderen plaatsen in opvoedingsgestichten. Vóór 1800 was er in de rechtspraak amper onderscheid gemaakt tussen volwassenen en kinderen, maar dit veranderde na 1810. Vanaf 1833 ontstonden er speciale jeugdgevangenissen, de zogenaamde Rijksopvoedingsgestichten. Enkele jaren later kwamen er ook aparte instellingen voor meisjes en jongens. Kinderen jonger dan 16 jaar werden in principe niet meer verantwoordelijk gehouden voor hun criminele daden, maar zij konden wel in de gevangenis belanden als de rechter oordeelde dat zij bewust hadden gehandeld. Zij verbleven tot hun 20e jaar in aparte

¹ Jeroen Dekker, *Straffen, redden en opvoeden*: het ontstaan en de ontwikkeling van de residentiele heropvoeding in West-Europa, 1814-1914, met bijzondere aandacht voor 'Nederlandsch Mettray' (Assen, 1985).

² Zie hiervoor: <http://www.rug.nl/staff/j.j.h.dekker/deelonderzoek-1-jeugdzorg-tekst.pdf> (Februari 2013).

³ Catrin Bijleveld en Frans van Poppel, 'The success of the civilization offensive: societal adaption of reformed boys in the early twentieth century', *Journal of Social History* 44:4 (2011) 1173-1194.

⁴ Dekker, *Straffen, redden en opvoeden*.

⁵ Auke van der Woud, *Koninkrijk vol sloppen, achterbuurten en vuil in de negentiende eeuw* (Amsterdam 2012) 30-35.

inrichtingen. De maatregelen waren bedoeld om verwaarloosde kinderen te beschermen en criminele kinderen een kans te geven op een betere toekomst, maar in de praktijk had het beleid minder gunstige effecten. Zo kwamen kinderen en volwassen vaak nog steeds in dezelfde inrichting te zitten en was het onderscheid tussen verwaarloosde en criminele kinderen onduidelijk.⁶ De grotere aandacht voor kinderen had ook tot gevolg dat steeds meer kinderen gevangen werden gezet. In de loop van de negentiende eeuw nam het percentage kinderen in gevangenissen sterk toe. Tussen 1836 en 1886 werden er gemiddeld jaarlijks 400 kinderen gevangen gezet. In eerste instantie vormden zij slechts zes tot tien procent van de gevangenispopulatie, maar in 1886 bestond een kwart van de personen in de nationale gevangenissen uit kinderen. Om deze jonge gevangenen te kunnen plaatsen, werden er in de loop van de negentiende eeuw nieuwe strafinstellingen voor kinderen gebouwd.⁷

De periode tussen 1890 en 1960 markeerde een cruciale fase in de geschiedenis van kinderopvoeding. Rond 1900 waren er verschillende problemen die overheden zich ervan bewust maakten dat het zorgbeleid voor kinderen aan herziening toe was. Het was moeilijk om verwaarloosde of mishandelde kinderen in een pleeggezin te plaatsen, omdat het ouderlijke gezag in de weg stond. Ouders konden simpelweg de interventies van overheden weigeren. Dat kon alleen veranderen door overheden wettelijk gezag te geven over de zorg en opvoeding van kinderen. Daarnaast ontstonden er echter ook twijfels over het effect van de opvoeding van de kinderen die in Rijksopvoedingsgestichten waren geplaatst.⁸

Het besef dat de aanpak van verwaarloosde en criminele kinderen niet effectief was, leidde tot een aantal belangrijke veranderingen in de kinderopvoeding. Nieuwe kindervetten beperkten de rechten van ouders en gaven overheden de mogelijkheid om te interveniëren als de zorg van ouders tekort schoot. Met de instelling van voogdijraden in 1905 en ondertoezichtstelling in 1922 ontstond er een rechtssysteem voor kinderenbescherming met gespecialiseerde kinderrechtshouders. De kinderrechtshouders konden kinderen onder toezicht plaatsen van de rechtbank of een familievoogd met als gevolg plaatsing in een pleeggezin of opvoedingsinstelling. Ook deze wetten en instituties

waren bedoeld om de zorg voor verwaarloosde en criminele kinderen te verbeteren, maar er is weinig bekend over het welzijn van de kinderen die het betrof. Sommige historici wijzen erop dat er in de periode 1890-1960 een grote discrepantie bestond tussen de idealen van de instituties en de gevolgen voor het leven van de kinderen. De rechtsgeleerde Jan Simon van der Aa wees er in 1890 al op dat de rapporten van de instellingen een veel te positief beeld schetsten van hun beleid; zij benadrukten vooral dat de kinderen beter af waren in de inrichting.⁹ Het onderzoeksrapport over de jeugdzorg tussen 1945 en 2010 concludeert dat er in de jaren '60 van de twintigste eeuw een legitimiteitscrisis van de kinderopvoeding ontstond door de toenemende afkeer van disciplinerende maatregelen. Ook in verschillende wetenschappelijke disciplines ontstonden er twijfels over de werking van de kinderopvoeding.¹⁰

In hoeverre het leven van jongens en meisjes voor de rechtbank, in de opvoedingsgestichten en na hun ontslag er tussen 1850 en 1939 precies uitzag, is een onderwerp dat dieper moet worden uitgezocht. Met hun onderzoeken in het seminar Jongeren en criminaliteit probeerden Marc Newsome, Bastiaan Westerhout en Pieter Verkaik een tipje van de sluier op te lichten. Het artikel van Westerhout laat zien dat het aantal veroordeelde kinderen voor de Leidse rechtbanken tussen 1838 en 1890 inderdaad sterk toenam. In zijn onderzoek naar het leven van de jongens in het Rijksopvoedingsgesticht Leiden (1920-1926) toont Newsome aan dat het succes van hun leven daarna ook sterk samenhangt met de actieve inzet van de directeur van de instelling. Het stuk van Verkaik over de Rotterdamse kinderrechtshouders in de crisisjaren (1930-1936) heeft ten slotte een verrassende conclusie: op instigatie van de regering gaven de kinderrechtshouders goedkopere straffen prioriteit boven het welzijn van de kinderen.

Literatuur

Aa, van der, J.S., *De Rijksopvoedingsgestichten in Nederland* (Amsterdam, 1980).

Bijleveld, C. en F. van Poppel, 'The success of the civilization offensive: societal adaption of reformed boys in the early twentieth century', *Journal of Social History* 44:4 (2011) 1173-1194.

⁶ Leonards, Chris, *De ontdekking van het onschuldige criminele kind. Bestrafing en opvoeding van criminele kinderen in jeugdgevangenis en opvoedingsgesticht 1833-1886* (Hilversum, 1999), 110; Petersen, M.A., *Gedetineerden onder dak. Geschiedenis van het gevangeniswezen in Nederland van 1795 af, gezien van zijn behuizing* (Leiden, 1978) 119-146; Dekker (2009, pp. 17-36); Smet, Bart de, *Jeugdbeschermingsrecht in kort bestek* (Amsterdam-Oxford, 2005), 3.

⁷ Manon van der Heijden en Valentijn Koningsberger, 'Continuity or change? The prosecution of female crime in the eighteenth and nineteenth-century Netherlands', *Crime, History & Societies* 17:1 (2013); Leonards (1995, p. 64).

⁸ Jenneke Christiaens, 'Stoute kinderen achter slot en grendel. Het vaderlijke tuchtigingsrecht in de ontstaansgeschiedenis van de 19e-eeuwse kinderopvoeding', *Tijdschrift voor Sociale Geschiedenis* 20:2 (1994) 149-169; J.J.H. Dekker, M.D'Hoker, B. Kruithof en M. de Vroede (red.), *Pedagogisch werk in de samenleving. De ontwikkeling van professionele opvoeding in Nederland en België in de 19de en 20ste eeuw* (Leuven, 1987); Simon Groenveld, J.J.H. Dekker en Th.R. Willemse, *Wezen en boefjes. Zes eeuwen zorg in wees- en kindervuizen* (Hilversum, 1997).

⁹ J.S. van der Aa, *De Rijksopvoedingsgestichten in Nederland* (Amsterdam, 1980); Chris Leonards, 'Het Huis van Verbetering en opvoeding in Alkmaar (1857-1884)', in: S. Faber a.o. (red.), *Criminaliteit in de negentiende eeuw*.

¹⁰ Zie <http://www.rug.nl/staff/j.j.h.dekker/deelonderzoek-1-jeugdzorg-tekst.pdf> (Februari 2013).

Christiaens, J., 'Stoute kinderen achter slot en grendel. Het vaderlijke tuchtigingsrecht in de ontstaansgeschiedenis van de 19e-eeuwse kinderscherming', *Tijdschrift voor Sociale Geschiedenis* 20:2 (1994) 149-169.

Dekker, J., *Straffen, redden en opvoeden: het ontstaan en de ontwikkeling van de residentiele heropvoeding in West-Europa, 1814-1914, met bijzondere aandacht voor 'Nederlandsch Mettray' (Assen, 1985).*

Dekker, J.J.H., M.D'Hoker, B. Kruithof en M. de Vroede (red.), *Pedagogisch werk in de samenleving. De ontwikkeling van professionele opvoeding in Nederland en België in de 19de en 20ste eeuw (Leuven, 1987)*

Groenveld, S., J.J.H. Dekker en Th.R. Willemse, *Wezen en boefjes. Zes eeuwen zorg in wees- en kindehuizen (Hilversum, 1997).*

Heijden, van der, M. en V. Koningsberger, 'Continuity or change? The prosecution of female crime in the eighteenth and nineteenth-century Netherlands', *Crime, History & Societies* 17:1 (2013); Leonards (1995).

Leonards, C., *De ontdekking van het onschuldige criminele kind. Bestrafing en opvoeding van criminele kinderen in jeugdgevangenis en opvoedingsgesticht 1833-1886 (Hilversum, 1999), 110).*

Leonards, C. 'Het Huis van Verbetering en opvoeding in Alkmaar (1857-1884)', in: S. Faber a.o. (red.), *Criminaliteit in de negentiende eeuw.*

Petersen, M.A., *Gedetineerden onder dak. Geschiedenis van het gevangeniswezen in Nederland van 1795 af, gezien van zijn behuizing (Leiden, 1978).*

Smet, Bart de, *Jeugdbeschermingsrecht in kort bestek (Amsterdam-Oxford, 2005).*

Woud, van der, A., *Koninkrijk vol sloppen, achterbuurten en vuil in de negentiende eeuw (Amsterdam 2012).*

Websites

<http://www.rug.nl/staff/j.j.h.dekker/deelonderzoek-1-jeugdzorg-tekst.pdf> (Februari 2013).

Tussen de volwassenen¹

Over de jongens van het tijdelijk Rijksopvoedingsgesticht in Leiden (1910-1926).

Jongeren die zich schuldig hebben gemaakt aan relatief kleine vergrijpen, zoals vuurwerkoverlast, vernieling of diefstal, worden tegenwoordig aangemeld voor een traject bij Bureau Halt. Hierdoor vermijden zij contact met justitie en kunnen zij hun fouten rechtzetten. Het ontstaan en het succes van deze instantie impliceert dat kinderen en jongeren in ons rechtssysteem een andere positie hebben dan volwassenen. Deze relatief nieuwe denkwijze wordt gevoed door recente publicaties en onderzoek binnen vakgebieden als de biologie, waar men menselijk gedrag probeert te verklaren door middel van onderzoek naar het brein en de chemische processen die hierin plaatsvinden. Een bekend recentelijk werk is het populair-wetenschappelijke *Wij zijn ons brein* van Dick Swaab. Hij stelt hierin onder andere dat tieners niet verantwoordelijk kunnen worden gehouden voor hun daden omdat de zogenaamde prefrontale cortex, het deel van de hersenen waar impulsiviteit in toom wordt gehouden, nog niet rijp is.²

Deze stellingname sluit aan bij het vertoog van *het kind als kind*, zoals wij dat heden ten dagen kennen. Een kind heeft een aparte positie in onze samenleving en wordt anders behandeld dan een volwassene. Dit is echter niet altijd vanzelfsprekend geweest. In historische kring is een wetenschappelijk debat gaande: wanneer veranderde de positie van het kind als kleine volwassene naar dit huidige discours? Met andere woorden: vanaf welk moment in onze geschiedenis werd het kind in het strafrechtelijk systeem niet meer behandeld alsof het een volwassen verdachte betrof?

Wanneer veranderde de positie van het kind als kleine volwassene naar dit huidige discours?

Sommige onderzoekers bepleiten dat een verandering in denkbeelden over jeugdcriminaliteit vorm kreeg in de negentiende eeuw. Volgens de Britse historicus Peter King zorgden bezorgdheid over hoge misdaadcijfers en een hoog aantal arme, dakloze jongeren voor een concretere aanpak van criminele jongeren.³ Dekker beschrijft in het tijdschrift *Paedagogica Historica* de term *Children at Risk*. Deze term voor een specifieke groep kinderen werd in de negentiende eeuw populair doordat filantropische verenigingen zich meer en meer bezig gingen houden met de rechten van het kind en de wetgever steeds specifiekere kinderen als aparte groep onderscheidde. Gestaaft behoorden een toenemend aantal kinderen tot deze groep.⁴ Men kan hieruit concluderen dat kinderen op een nieuwe manier behandeld werden. Dit kan in ons land hebben geleid tot bijvoorbeeld het Kinderwetje van Van Houten (1874), de invoering van de leerplicht (1900) en sociale veranderingen, zoals het ontstaan van het Gelderse opvoedingshuis 'Nederlandsch Mettray' (1851). Het lijkt daarom een plausibele hypothese dat deze maatschappelijke

veranderingen ook invloed hebben gehad op het Nederlands strafrecht. Het zou immers eigenaardig zijn wanneer jongeren aan het eind van de negentiende eeuw, wanneer de zogeheten 'eeuw van het kind' bijna is aangebroken, nog steeds met dezelfde regelmaat voor de rechtbank verschenen en op eenzelfde wijze gestraft werden als in het begin van dit eeuwen. Om die reden zal in dit artikel de rechtsgang van jongeren in de regio Leiden (Leiden, Leiderdorp, Oegstgeest, Voorschoten, Katwijk, Noordwijk en Zoeterwoude) in de periode 1839-1890 bestudeerd worden. Gedurende deze jaren werd jeugdcriminaliteit voor het eerst specifiek geproblematiseerd. Door de uitspraken van het kantongerecht en de arrondissementsrechtbank te bestuderen zal blijken of een veranderend overheidsbeleid en een nieuw maatschappelijk denkbild hebben gezorgd voor een kwantitatieve of inhoudelijke verandering bij de behandeling van jeugdcriminaliteit door deze rechtbanken. Uiteraard moet men in ogenschouw nemen dat de representativiteit van deze bronnen beperkt is. Er is bij gerechtelijke archieven altijd sprake van een dark number. Dit is het aantal daadwerkelijk gepleegde misdrijven verminderd met het aantal dat in de statistieken vermeld wordt. Deze afwijking wordt deels opgevangen door het gebruik van meerdere archieven, maar de beperking blijft aanwezig. Ook zijn bij beide rechtbanken niet dezelfde periodes bestudeerd. Dit was helaas niet mogelijk wegens ontbrekende data. Desalniettemin zal het bestuderen van de verschillende periodes duidelijkheid geven over een eventuele verandering.

Jongeren en strafrecht in de negentiende eeuw

Toen de Franse troepen in 1813 uit Nederland vertrokken waren, werden niet direct alle Franse maatregelen afgeschaft. Het Franse recht bleef bijvoorbeeld nog lange tijd in gebruik. In het wetboek

¹ Dit artikel is een excerpt van de scriptie 'Misdadige kinderen: Denkbeelden en rechtbanken in de 19e eeuw', geschreven t.b.v. de seminar 'Jongeren en Criminaliteit' aan de Universiteit Leiden in 2012.

² Dick Swaab, *Wij zijn ons brein* (Amsterdam 2010) 118-120.

³ Peter King, 'The rise of juvenile delinquency in England 1780-1840: Changing patterns of perception and prosecution', *Past & Present* 160 (1998) 116-186.

⁴ Jeroen Dekker, 'Children at risk in history: a story of expansion', *Paedagogica Historica* 45 (2009) 30-34.

van strafrecht, de Code Pénal, werd de strafbaarheid van jongeren verscheidene keren behandeld. In artikel 66 staat bijvoorbeeld: 'Zo wanneer de beschuldigde beneden de zestien jaar oud is, zal hij, indien uitgemaakt is, dat hij zonder oordeel des onderscheids gehandeld heeft, vrijgesproken worden; maar hij zal, naar gelang de omstandigheden, aan zijn nabestaanden teruggeven, of in een verbeterhuis gebracht worden, ten einde gedurende zoveel jaar als het vonnis bepalen zal, aldaar opgevoed en in hechtenis gehouden te worden. Hetgeen echter het tijdstip der volkomen bereiking van zijn twintig jaren, niet te buiten zal mogen gaan'.⁵ Dit artikel is opmerkelijk en men kan hieruit de conclusie trekken dat er bij de wetgever al een bepaald besef van minderjarigheid bestond. Wel moest de jongere in kwestie gehandeld hebben zonder 'oordeel des onderscheids', wat wij tegenwoordig toerekeningsvatbaarheid zouden noemen. Er lag een duidelijke focus op de educatie van het kind; hij of zij kon naar een verbeterhuis gestuurd worden. Dit was echter niet altijd een goed alternatief. In deze huizen leefden namelijk ook criminele volwassenen, die niet altijd van de kinderen gescheiden werden.⁶ De regering bekommerde zich weinig om de jongeren en pogingen tot verandering van het gevangenisstelsel waren vooral te danken aan particulieren en organisaties, zoals het *Genootschap tot Zedelijke Verbetering van gevangenen* (hierna: *Genootschap*).⁷ De situatie in deze verbeterhuizen was een doorn in het oog voor velen. De jurist Bouricius schreef in 1838: 'Wie moet niet verbaasd zijn een kind, dat zonder oordeel des onderscheids handelde en vrijgesproken, doch tot zijn verbetering opgesloten werd, in de gevangenis te midden van veroordeelden aan te treffen?'⁸

Een ander artikel in het wetboek dat de uitzonderingspositie van kinderen liet zien was artikel 67: Zo het uitgemaakt is, dat hij met oordeel des onderscheids gehandeld heeft, zullen de straffen uitgewezen worden als volgt: Indien hij in de doodstraf, de straf van dwangarbeid of van wegvoering naar een oord van ballingschap vervallen is, zal hij tot de straf van tien- tot twintigjarige gevangenzetting in een verbeterhuis veroordeeld worden.⁹ Het blijkt dat de wetgever van mening was dat jongeren, mits zij met 'Het blijkt des onderscheids' gehandeld hebben, niet dezelfde strafmaat verdienen als volwassenen.

Een nieuwe opstelling werd merkbaar na de grondwetsherziening

Figuur 1. De Friese filantroop Willem Hendrik Suringar (1790-1872), een van de oprichters van het Genootschap tot Zedelijke Verbetering der Gevangenen. Bron: canonsociaalwerk.eu (21 mei 2013)

van 1848. Deze sloot aan bij de liberale dogmatiek van dat moment. De staat ging zich meer bemoeien met criminele jongeren; door hun verblijf in de gevangenis moesten zij betere individuen worden. Wanneer zij ontslagen waren trok de overheid haar handen echter van de jongeren af. Zij nam wel de zorg voor de misdadige jongeren op zich, maar bemoeide zich niet met het leven van de jongeren na de straf.¹⁰

De kritiek op de verbeterhuizen werd ook in de tweede helft van de negentiende eeuw doorgezet. De voorzitter van het Genootschap schreef in 1848: 'jongelieden, die zonder oordeel des onderscheids misdreven en die de wetgever gedurende eenige tijd opgevoed wil hebben, bestaat in het geheel geene bewaarplaats. Hierin is Nederland verre ten achteren. In andere landen ontbreekt het aan

⁵ P. van Toorenburg, *Kinderrecht en kinderopvoeding in de laatste honderd jaren* (Proefschrift Leiden 1918) 10.

⁶ Ibidem.

⁷ Ibidem 16.

⁸ L. Olon, *Van bewaking naar bescherming. De zorg voor misdadige en verwaarloosde kinderen gedurende de 19e eeuw* (Amsterdam, 1986) 44.

⁹ van Toorenburg, *Kinderrecht en kinderopvoeding*, 16.

¹⁰ Ibidem 29.

¹¹ Olon, *Van bewaking naar bescherming*, 44.

bedoelde inrichtingen niet.¹¹ Ook was de armoedige staat van de kindergevangenissen een punt van kritiek. Bovendien zaten deze door een groei van de bevolking en armoede overvol.¹²

De bevolking stelde, mede door een toenemend geloof in opvoeding, hogere eisen aan de vorming van kinderen en de rol van de staat daarin

De aandacht van de overheid voor jeugdcriminaliteit nam gedurende de negentiende eeuw toe. De bevolking stelde, mede door een toenemend geloof in opvoeding, hogere eisen aan de vorming van kinderen en de rol van de staat daarin. De aandacht voor kinderen leek in deze eeuw bijna lineair te stijgen.¹³ Men kreeg steeds meer aandacht voor leeftijdsgrenzen in de rechtszaal, de onwenselijke gezamenlijke opsluiting van kinderen met volwassenen, het opvoeden van kinderen naast het straffen en de overvolle jeugdgevangenissen. Deze progressieve ideeën leidden uiteindelijk tot de invoering van de Kinderwetten door liberale politici, waarna de 'eeuw van het kind' van start kon gaan.

Het maatschappelijk denkbeeld

Op de lange termijn was in de negentiende eeuw meer aandacht voor criminele kinderen te zien. Deze trend werd niet gezet door de overheid, maar door particulieren en organisaties. De slechte positie van kinderen werd een onderwerp van discussie onder filantropische verenigingen, een ontwikkeling die over leek te waaien uit Engeland. Het was de angst voor deze groei in combinatie met het grote aantal kinderen dat in armoede leefde dat zorgde voor de toenemende bemoeienis van filantropische verenigingen op het gebied van jongeren en criminaliteit.¹⁴ Zij probeerden met behulp van financiële middelen en propaganda de publieke opinie te veranderen. Bovendien bezochten zij gevangenissen en probeerden voor jongeren een degelijke opleiding te vinden wanneer zij hun straf hadden uitgezeten, zoals plaatsing op de *Kweekschool voor landbouw en zeevaart*.¹⁵

Door deze ontwikkeling voelde de overheid zich meer geroepen om zich actiever met dit onderwerp te bemoeien. Criminele kinderen werden steeds vaker een verantwoordelijkheid van de staat.

Particuliere instanties gingen zich meer bemoeien met liefdadigheid en verwaarloosde kinderen.¹⁶ Overigens was deze scheiding in de praktijk niet altijd duidelijk. Veel criminele kinderen groeiden in armoede op en bovendien kwamen deze groepen vaak in dezelfde instelling terecht.¹⁷ Maar ondanks deze troebele grens werd de aanpak van criminele jongeren, mede door maatschappelijke druk, een overheidszaak.

Figuur 2. De Kweekschool voor de Zeevaart aan het Galgewater te Leiden. Bron: flickr.com (21 mei 2013)

De Leidse rechtbanken

Door de archieven van de Leidse rechtbanken in de negentiende eeuw te bestuderen kan men testen of deze nieuwe aandacht voor jeugdcriminaliteit ook invloed heeft gehad op het aantal jongeren dat voor deze rechtbanken verscheen.

Van het kantongerecht, dat optrad tegen overtredingen van stedelijke verordeningen, zijn de volgende gegevens bekend:

	Totaal	Jongeren	Onbekend
1839	99	7	14
1840	172	18	10
1841	192	13	22
Totaal	463	38	46

Tabel 1. Aantal zaken voor het Leidse kantongerecht, 1839-1841.

¹² Manon van der Heijden en Valentijn Koningsberger, *Continuity or change? Female crime in the 19th century Netherlands* (Leiden 2010) 6-7.

¹³ Dekker, *Children at risk in history*, 18.

¹⁴ King, *The rise of juvenile delinquency in England*, 155.

¹⁵ van Toorenburg, *Kinderrecht en kindervoorzorg*, 18-21.

¹⁶ Ibidem 48-49.

¹⁷ Ibidem 89.

Jongeren werden in deze periode voor verschillende overtredingen veroordeeld. Voorbeelden zijn zwemmen in openbare wateren, harddraven en gooien met hooi en stro. Op 17 augustus 1840 werd de zestienjarige Willem Arnoldus Laneel, tapper van beroep, veroordeeld wegens de overtreding van een stedelijke verordening, waarin stond: Zoodra 's nachts de klok in den toren van het Raadhuis elf uren zal geslagen hebben, zullen alle tapperijen, koffiehuisen en soortgelijken dadelijk moeten worden gesloten, en geene gelagen meer mogen worden gezet als mede dat niemand [...] aldaar zal moeten verblijven, maar deze terstond moeten verlaten.' Willem kreeg een geldboete van een gulden en bij wanbetaling een dag cel.¹⁸ In datzelfde jaar werd een andere jongen, ene Jan Daniel Beij, veroordeeld tot een geldboete van zes gulden omdat hij als minderjarige met een hondenkar uit rijden was gegaan.¹⁹

Voor de periode 1888-1890, bijna vijftig jaar later, zijn de volgende cijfers bekend:

	Totaal	Jongeren	Onbekend
1888	596	121	17
1889	264	26	7
1890	512	78	12
Totaal	1372	225	36

Tabel 2. Aantal zaken voor het Leidse kantongerecht, 1888-1890.²⁰

Opvallend is dat het aantal mensen dat voor de rechter verscheen gestegen is. Een groei van de Leidse bevolking is hiervan niet de oorzaak. Deze steeg in deze periode met twintig procent²¹, het gemiddeld aantal vonnissen met 197 procent. Een verklaring is eventueel te vinden in het groeiende beschavingsoffensief in de tweede helft van de negentiende eeuw. In de tweede onderzochte periode werden overtredingen als stropen, helmgras snijden en openbare dronkenschap vervolgd. De politie zal waarschijnlijk meer moeite hebben gedaan om deze overtreders op te pakken.

Opmerkelijk zijn ook de verschillende percentages van vervolgte jongeren in de verschillende periodes. In het eerste tijdvak was dit een aandeel van acht procent, in het tweede zestien procent. Het aantal verdachten waarvan de leeftijd onbekend was nam af, maar het is niet aannemelijk dat dit alleen jongeren betrof. De stijging is daarom reëel. Deze uitkomst is logisch: er was in de tweede periode

meer aandacht voor jeugdcriminaliteit en jeugddetentie. Bovendien heeft bijvoorbeeld bevolkingsgroei een grote invloed op het aandeel jongeren in een stad, waardoor hun part relatief veel zal stijgen.

De arrondissementsrechtbank van Leiden, waar ernstigere misdrijven zoals mishandeling, diefstal en vernieling werden vervolgd, behandelde in de jaren 1857-1858 en 1875-1876 deze verdachten:

	Totaal	Jongeren	Onbekend
1857	312	47	21
1858	320	45	26
Totaal	612	92	47

Tabel 3. Aantal zaken voor het Leidse kantongerecht, 1857-1858.

	Totaal	Jongeren	Onbekend
1875	168	16	24
1876	185	27	8
Totaal	353	43	33

Tabel 4. Aantal zaken voor het Leidse kantongerecht, 1875-1876.

Opvallend is dat in deze periode het aantal processen is afgenomen. Een verklaring is moeilijk te geven, daar een afname van misdaad of een verandering van vervolgte misdrijven niet plausibel zijn. Bovendien is het archief voor beide jaren compleet.

Ook opmerkelijk is het aandeel van de jongeren. Dit is respectievelijk vijftien en twaalf procent en blijft stabiel. Een opvallende uitkomst omdat het aantal jeugdigen in detentie in de periode 1840-1879 juist is gegroeid met 172 procent.²² Het lijkt niet reëel dat de stad Leiden een uitzondering op de regel zou zijn.

In de vroegst bestudeerde periode werden ouders in sommige gevallen verantwoordelijk gehouden voor hun kroost. De rechter besloot dat 'de meesters zullen voor hunne bedienden en ouderes of voogden voor hun minderjarige pupillen verantwoordelijk zijn.'²³ Dit staat haaks op het idee dat kinderen in de negentiende eeuw werden gezien als kleine volwassenen. Opvallend is daarom ook het feit dat kinderen en volwassenen regelmatig bij dezelfde overtreding dezelfde straf kregen. In 1857 werd een complete familie aangeklaagd voor bedelarij. Het betrof hier, naast de ouders, ook vier kinderen van

¹⁸ Kantongerecht te Leiden, Nationaal Archief (NA), inventarisnummer 168.

¹⁹ Ibidem.

²⁰ Voor het jaar 1889 was het archief niet compleet. De helft van het aantal zaken is verloren gegaan.

²¹ C. Vellekoop, 'Enige sociologische beschouwingen over de stad' in: P.C.N. Baesjou, *Leiden 1860-1960* (Leiden 1960).

²² van der Heijden, *Continuity or change*, 6.

²³ Kantongerecht te Leiden, NA, inventarisnummer 168.

zeventien, veertien, acht en vijf jaar oud. Allen werden veroordeeld tot een gevangenisstraf van veertien dagen.²⁴ In dit geval werden kinderen duidelijk niet op een andere manier behandeld.

Desalniettemin is er een tendens te zien die impliceert dat rechters meer rekening houden met de jeugdige leeftijd van de daders. Zij beseffen dat alleen het straffen van jongeren niet meer als nuttige remedie tegen jeugdcriminaliteit kan worden gezien. Ook het opvoeden gaat hier deel van uitmaken. Dit sluit aan bij geluiden in de maatschappij. De vonnissen veranderen. In vroege periodes kregen kinderen een celstraf voor overtredingen als diefstal. Later werden zij veroordeeld tot een verbeterhuis. Dit impliceert dat het opvoeden van kinderen belangrijker werd dan het straffen. Deze verschuiving wordt duidelijk geïllustreerd door twee vonnissen: In 1858 werd de dertienjarige Abraham Wallaart veroordeeld tot een gevangenisstraf van twee jaar wegens diefstal. In 1875 werd ene Willem Barendse voor hetzelfde vergrijp veroordeeld tot drie jaar verbeterhuis.

Ook de minimumleeftijd voor berechting voor de arrondissementsrechtbank verschuift. In de eerste periode was het niet ongebruikelijk om zeer jonge kinderen in de leeftijd van vier tot tien jaar te berechten. In het tweede tijdvak is het jongste veroordeelde kind elf jaar oud. Dit is voor onze begrippen nog erg jong, maar wel een duidelijk verschil met een kind van vier jaar oud. Dit impliceert dat men vond dat jonge kinderen niet berecht hoorden te worden. Bovendien wordt de groep veroordeelde oudere kinderen juist groter, aangezien het percentage jongeren voor de arrondissementsrechtbank gelijk blijft. De vernieuwde aandacht voor jeugdcriminaliteit heeft de vervolging van deze oudere groep juist in de hand gewerkt.²⁵

Conclusie

Gedurende de negentiende eeuw zijn er verschillende veranderingen te zien op het gebied van jeugdcriminaliteit. In het strafrecht was de positie van het kind in het begin van de negentiende eeuw gebrekkig. De overheid bemoeide zich niet al te veel met de misdadige jeugd. Dit veranderde langzaam. Naast het straffen wint opvoeden aan betekenis. De rol van de overheid nam toe, met als resultaat de Kinderwetten rond de eeuwwisseling.

In de maatschappij is dezelfde tendens te zien. Filantropische verenigingen probeerden door middel van financiële steun en propaganda het probleem van jeugdcriminaliteit op de kaart te

zetten. In de loop van de eeuw nam deze invloed af en gingen zij zich meer met verwaarloosde jeugd bemoeien. Dit was het moment dat de problematiek bij de overheid en het volk bekend was geworden en serieus genomen werd.

Deze nieuwe mentaliteit is terug te zien bij de twee rechtbanken in de stad Leiden. Als gevolg van de toenemende interesse voor jeugdcriminaliteit en jeugddetentie neemt het aantal zaken voor het kantongerecht toe. Ook worden kwajongensstreken, zoals het zwemmen in openbare wateren, niet meer actief vervolgd. De nadruk ligt nu op zaken die de openbare orde duidelijker verstoren, zoals stropen en openbare dronkenschap. Het aantal jongeren dat verschijnt voor de arrondissementsrechtbank neemt niet toe, maar hier ziet men duidelijk een verandering van de minimumleeftijd en de afscheiding van veroordeling van volwassenen. De kinderen lijken meer als aparte groep berecht te worden, met eigen maatstaven en vonnissen.

Vanwege de toenemende interesse in jeugdcriminaliteit bij het kantongerecht en de aanpassing van vonnissen lijken de strafrechtelijke en maatschappelijke veranderingen van de negentiende eeuw hun invloed te hebben gehad bij de Leidse rechtbanken. Met uitzondering van het percentage jongeren dat, om onduidelijke redenen, gelijk blijft bij de arrondissementsrechtbank lijken alle cijfers recht te doen aan de veranderingen van het denkbeeld over criminele jongeren in de negentiende eeuw.

In het strafrecht was de positie van het kind in het begin van de negentiende eeuw gebrekkig.

Voor een duidelijker beeld van de houding van rechtbanken moeten meerdere steden onderzocht worden. Dit zou nieuwe inzichten kunnen bieden. Ook is het aan te bevelen in de toekomst politierapporten te vergelijken met data van de rechtbanken. Het is immers mogelijk dat de groei van het aantal jongeren dat voor het kantongerecht mede tot stand is gebracht door een grotere inzet van politie. Zij zullen per slot van rekening ook hun ideeën over jeugdcriminaliteit hebben ontwikkeld door de nieuwe denkbeelden van de negentiende eeuw. Deze nieuwe inzichten zouden de studie naar jeugdcriminaliteit voor de rechtbanken in de negentiende eeuw ten goede komen.

²⁴ Arrondissementsrechtbank te Leiden, Nationaal Archief (NA), inventarisnummer 1.

²⁵ Dekker, *Children at risk in history*, 30.

Literatuur

Dekker, K., 'Children at risk in history: a story of expansion', *Paedagogica Historica* 45 (2009).

Heijden, van der, M. en V. Koningsberger, *Continuity or change? Female crime in the 19th century Netherlands* (Leiden 2010).

King, P., 'The rise of juvenile delinquency in England 1780-1840: Changing patterns of perception and prosecution', *Past & Present* 160 (1998).

Olson, L., *Van bewaking naar bescherming. De zorg voor misdadige en verwaarloosde kinderen gedurende de 19e eeuw* (Amsterdam, 1986).

Swaab, D., *Wij zijn ons brein* (Amsterdam 2010).

Toorenborg, van, P. *Kinderrecht en kinderopvang in de laatste honderd jaren* (Proefschrift Leiden 1918).

Vellekoop, C., 'Enige sociologische beschouwingen over de stad' in: P.C.N. Baesjou, *Leiden 1860-1960* (Leiden 1960).

Archivalia

Nationaal Archief, Kantongerecht te Leiden, inventarisnummer 168.

Nationaal Archief, Arrondissementsrechtbank te Leiden, inventarisnummer 1.

ISGESCHIEDENIS

Dagelijks historische achtergronden bij het nieuws.

WWW.ISGESCHIEDENIS.NL

Geslaagde jongens?

Over de jongens van het tijdelijk Rijksopvoedingsgesticht in Leiden (1910-1926).

'ging als militair in dienst en werd te Den Haag ingedeeld bij de Cavalerie. 31 juli 1911 beging hij diefstal op de chambree. Op grond hiervan werd hem een bezoek aan het gesticht verboden. 21 november 1912 berichtte de commandant dat zijn gedrag redelijk was. Op 16 mei 1913 werd hem voor 5 jaar het recht ontzegd te dienen bij de militaire dienst, wegens diefstal. Na wat verschillende baantjes kwam hij medio april 1915 meedelen dat hij ging trouwen. Zijn betrekking a fl. 11.50 per week behield hij heel goed.'¹

In Leiden werd in 1910 een Rijksopvoedingsgesticht gevestigd, in het voormalige pesthuis aan de rand van de stad. In het gesticht werden jongens geplaatst die uit het ouderlijk huis waren geplaatst, omdat de overheid had bepaald dat ze een heropvoedingsprogramma moesten volgen. Het gesticht ging in 1910 open en bleef bestaan tot 1926. Om twee redenen is het Leidse gesticht interessant. Enerzijds omdat het – als enige van de Nederlandse Rijksopvoedingsgestichten – primair bedoeld was voor oudere jongens. Anderzijds omdat het gesticht een bijzonder markante directeur had, de heer Van Breda Kolff, die zowel bekritiseerd als bewonderd werd. Omdat de directeur ieder jaar verslag moest uitbrengen aan de minister van Justitie over de prestaties van zijn instelling, hield de Leidse directeur een verslag bij over zijn pupillen en schreef hij tal van gegevens over ze in registers. Een aantal van zijn boeken is bewaard gebleven. Dit archief biedt een goed inzicht in het effect van heropvoeding op jeugdige delinquenten in die tijd.²

Over de effecten van heropvoeding op het latere leven van jeugdige delinquenten is nog maar betrekkelijk weinig geschreven. In 1987 is een studie verschenen van Ineke Aten over het Leidse Rijksopvoedingsgesticht.³ Ze gaat in dit werk kort in op het succes van de Leidse heropvoeding, maar weet haar onderzoek slechts weinig in een bredere context te plaatsen. Catrien Bijleveld en Frans van Poppel hebben nieuw perspectief aan dit thema weten te geven met een recent verschenen artikel over het succes van jongens in jongerenhuis 'Harreveld'. Niet alleen weten ze veel informatie te achterhalen over het functioneren van de jongens in de maatschappij, ook hebben ze een onderzoeksmethode gebruikt, die mij inspireerde voor de opzet voor mijn eigen onderzoek.⁴

In dit artikel presenteer ik de resultaten van mijn onderzoek. De hoofdvraag die ik in mijn onderzoek stelde, was de volgende: *in*

hoeveer slaagden de pupillen van het tijdelijk Rijksopvoedingsgesticht te Leiden, 1910-1926, erin een succesvolle rol in de samenleving te spelen na ontslag uit het gesticht? Om de vraag naar 'succesvol' te kunnen beantwoorden heb ik een vergelijkbare methode gebruikt als Van Poppel en Bijleveld. Zij kijken hoe mannen, na ontslag uit Harreveld, presteren op het gebied van drie factoren: huwelijk, werk en criminaliteit en nemen daarbij de achtergrond van die mannen in ogenschouw. Ze constateren dat de resultaten niet eenduidig zijn: een derde van de mannen ging in recidive en veel huwelijken eindigden in een scheiding. Maar bijna de helft van de mannen had een betere baan dan hun vader. Ik zal in dit artikel eerst de voorgeschiedenis van de Leidse pupillen bespreken, daarna de drie succesfactoren huwelijk, werk en criminaliteit. Tot slot zal ik enkele concluderende opmerkingen maken.

Aan het begin van de vorige eeuw was de stedelijke samenleving ingrijpend aan het veranderen en bovendien groeiden de inwonersaantallen van de steden enorm. Het werden broedplaatsen van criminaliteit.

De Leidse pupillen

Toen het gesticht in Leiden in 1910 open ging, werden veel pupillen uit andere gestichten naar het Leidse overgeplaatst. De Leidse pupillen bleven gemiddeld 1,5 jaar in het gesticht en werden al snel – vaak voorwaardelijk – ontslagen. Veel van de Leidse jongens zijn buiten Leiden geboren. De meeste pupillen komen uit de grote steden Amsterdam, Rotterdam en Den Haag. Aan het begin van de vorige eeuw was de stedelijke samenleving ingrijpend aan het veranderen en bovendien groeiden de inwonersaantallen van de steden enorm. Het werden broedplaatsen van criminaliteit. In de stad

¹ Nationaal Archief, Den Haag, Rijksopvoedingsgesticht Leiden, 1911-1926, nummer toegang 3.05.07, inventarisnummers 1-6.

² Het archief van Van Breda Kolff is te vinden in het Nationaal Archief en in het Leids Archief. Regionaal Archief Leiden, Gemeentepolitie van Leiden, nummer toegang 552, inventarisnummer 2393. Lees meer over de achtergronden van het oprichten van de Rijksopvoedingsgestichten in de dissertatie van J.W. Delicat: J.W. Delicat, Van ijzeren Vuist naar zachte hand. *Idee en praktijk in de rijksopvoedingsgestichten 1901-1961* (Nijmegen 2001).

³ I. Aten, *Het (tijdelijk) rijksopvoedingsgesticht voor jongens te Leiden 1910-1926* (Leiden 1987).

⁴ C. Bijleveld en F. Van Poppel, 'The success of the civilization offensive: Societal adaption of reformed boys in the early twentieth century in the Netherlands', *Journal of Social History* 44 (2012) 1173-1194.

waren de omstandigheden niet al te best en was de sociale controle klein. Geen wonder dat niet alle ouders erin slaagden hun kinderen een degelijke opvoeding te geven!⁵

Er is veel informatie over de gezinssituatie waaruit de pupillen kwamen. De directeur kwalificeerde de vroegere gezinssituatie van de jongens met de termen 'gunstig' of 'ongunstig'. In zijn beschrijvingen lijkt een patroon te zitten: ouders met vast werk komen sneller in de categorie 'gunstig' terecht dan ouders die allerlei verschillende baantjes hebben. Liefde voor het kind lijkt ook een belangrijke maatstaf voor de directeur. Veelvuldig is de volgende zin in de boeken te vinden 'ouders bekommeren zich niet om den knaap'. In de gezinnen waar de directeur deze situatie had geconstateerd werd de gezinssituatie als 'ongunstig' aangemerkt. Als we de informatie over de gezinssituatie combineren met de informatie over de geestelijke ontwikkeling van de pupillen zien we het volgende beeld: over het algemeen lijkt een gunstige gezinssituatie hand in hand te gaan met een goede geestelijke ontwikkeling van de pupillen (zie tabel 1).

Kinderen die niet meekwamen in de maatschappij gingen tegelijkertijd ook meer opvallen in de Nederlandse samenleving, die het kinderleven strakker reglementeerde.

Veel van de vaders van de Leidse pupillen hadden drankproblemen. Vaak ging het drankprobleem van vader gepaard met mishandeling of verwaarlozing. Dit komt overeen met wat we weten uit literatuur over het einde van de negentiende eeuw.⁶ Een groot deel van de (mannelijke) bevolking dronk en besteedde dan ook een aanzienlijk deel van het inkomen in de kroeg. De resultaten die Bijleveld en Van Poppel hebben gevonden, ondersteunen dit. In hun onderzoek constateren ze dat er in 26% van de gevallen sprake is van alcoholmisbruik bij de ouders.

Rond 1900 krijgt de overheid steeds meer oog voor de zorgwekkende toename van baldadigheid en criminaliteit onder de jeugd en stelt ouders verantwoordelijk voor deze verandering. Kinderbeschermers gingen zich in die tijd meer met de ouders bemoeien. 'Naarmate men meer van ouders verwachtte, schoten meer ouders te kort', schrijven de auteurs van *Vijf eeuwen opvoeden*. Kinderen die niet meekwamen in de maatschappij gingen tegelijkertijd ook meer opvallen in de Nederlandse samenleving, die het kinderleven strakker reglementeerde. Het is dan ook niet gek dat een verwaarloosd of misdadig kind een opvallende verschijning werd: het week immers

af van de norm. De overheid en particuliere, vaak confessionele, organisaties bekommerden zich om het lot van verwaarloosde kinderen. De kindervetten voorzagen ten slotte in maatregelen tegen ouders die hun verantwoordelijkheid niet namen. Het is dan ook niet gek dat bijna een derde van de Leidse jongeren uit een 'ongunstig bekende' gezinssituatie komt.⁷

Gezinssituatie	Aantal pupillen	Geestelijke ontwikkeling	Aantal pupillen
Niets ongunstigs bekend	40	Goed	9
		Voldoende	13
		Even voldoende	13
		Onvoldoende	1
Mishandeling	2	Gering	4
		Voldoende	1
Verwaarlozing	8	Even voldoende	1
		Goed	2
		Voldoende	2
		Even voldoende	2
Ongunstig bekend	28	Gering / Zeer gering	2
		Goed / Zeer goed	6
		Voldoende	12
		Even voldoende	4
		Onvoldoende	4
Onbekend	2	Gering	1
		Onbekend	1
		Goed	1
		Even voldoende	1

Tabel 1. Gezinssituatie en geestelijke ontwikkeling.

Bron: Regionaal Archief Leiden, Gemeentepolitie van Leiden, nummer toegang 552, inventarisnummer 2393.

Veertig jongens groeiden op in een gezinsomgeving die door de directeur werd gekwalificeerd als 'niets ongunstigs bekend'. Toch waren ze het slechte pad opgegaan. Een belangrijke verklaring hiervoor lijkt mij dat veel jongens in armoede zijn opgegroeid. De aantekeningen van de directeur ondersteunen dit: hij schrijft regelmatig over armoede. De directeur zag armoede overigens niet als verwaarlozing. Vandaar dat de gezinssituatie van jongens uit arme gezinnen toch als 'gunstig' wordt gekwalificeerd. Bijleveld en Van Poppel zijn in hun onderzoek de term 'armoede' nauwelijks tegengekomen in de beschrijvingen van de gezinssituaties van hun

⁵ Over het proces van verstedelijking en criminele jeugdigen: P. Clark, *European Cities and towns, 400-2000* (Oxford 2009) 254-261; A. van der Woud, *Koninkrijk vol sloppen, achterbuurten en vuil in de negentiende eeuw* (Amsterdam, 2012) 30-35; L.M. Olzon, *Van bewaking naar bescherming. De zorg voor misdadige en verwaarloosde kinderen gedurende de 19e eeuw* (Amsterdam 1986) 69-74.

⁶ Van der Woud, *Sloppen*, 134-138.

⁷ N. Bakker, J. Noordman en M. Rietveld van Wingerden, *Vijf eeuwen opvoeden in Nederland. Idee en praktijk 1500-2000* (Assen 2010) 450-456.

jongens. Zij nemen daarom aan dat alle pupillen van het jongerenhuis Harreveld in armoede zijn opgegroeid. Dat de directeur in Leiden in zijn beschrijvingen wel de term 'armoede' gebruikt, betekent dan dat de Leidse jongens uit verschillende milieus afkomstig zijn. De beschrijvingen van de directeur ondersteunen dit verschil met Harreveld ook.

Criminaliteit

Nagenoeg alle pupillen zijn onder Rijksopvoeding geplaatst, omdat ze zich schuldig hadden gemaakt aan diefstal. Eén pupil maakte zich schuldig aan een zedenmisdrijf met kleine meisjes. Sommige misdrijven lijken heel onschuldig, zoals de jongen die appels en peren had gestolen of de jongen die geld stal om naar zijn grootmoeder te reizen. We weten echter niet of jongens die voor een klein misdrijf onder heropvoeding werden geplaatst niet al veel meer op hun kerfstok hadden.

Van de tachtig pupillen gaan er dertig in recidive, waarvan sommigen meerdere malen. De oorzaak van de recidive is overwegend diefstal of desertie uit het leger. Bij Aten gaan 26 van de 63 jongens in recidive, een vergelijkbaar percentage als in mijn onderzoek. Van de jongens uit Harreveld gaat 30 procent opnieuw de criminaliteit in. Ongeveer de helft van die 30 procent bestaat uit jongens die kleine misdrijven begaan, zoals verkeersovertredingen en bedelen. Het is opvallend dat de Leidse pupillen in vergelijking tot hun Harreveldse collega's meer in recidive gaan. Overigens krijgen veel van de opnieuw criminele Leidse jongens uiteindelijk toch de kwalificering 'geslaagd' van de directeur als ze hun leven weten te beteren.

Werk

In Leiden werd de jongens een heropvoedingsprogramma aangeboden. Ze konden kiezen voor een ambacht, en de meeste jongens werden opgeleid tot timmerman, schoenmaker, smid of landbouwer. De gestichtsopleiding bood de jongens de mogelijkheid om een eerbaar beroep te leren en daarmee hun maatschappelijke positie te verbeteren. Klootsema voegt hier aan toe dat de pupil zich moest onderwerpen aan het socialiserende effect van een opleiding. De opleiding was een instrument tot gedragsverandering.⁸

De directeur gaf 36 jongens voorwaardelijk ontslag: de directeur kon de jongens zo altijd weer terugroepen naar het gesticht als hij niet tevreden was over de resultaten die ze boekten. Zestien jongens werden overgedragen aan een andere instelling. Waar de jongens uiteindelijk ook terecht kwamen, ze bleven in het vizier van de directeur. Langs allerlei wegen wist de directeur zich op de hoogte te stellen van wat de jongens na de rijksopvoeding van hun leven maakten. Twee zaken vallen op: direct na ontslag uit het gesticht

komen veel jongens in het leger terecht, meestal doordat ze aan hun dienstplicht moesten voldoen, of omdat de directeur een baantje in het leger voor ze regelde. Een tiental van de jongens uit de steekproef vindt het leven als militair aantrekkelijk en kiest er (waarschijnlijk) definitief voor. Een tweede punt dat opvalt, is dat veel van de jongens niet het beroep gaan uitoefenen waar ze voor zijn opgeleid. Wel blijven 27 jongens trouw aan de opleiding en hebben zij een baan die nauw verwant is met de genoten opleiding. Een knap resultaat boeken de jongens op baanzekerheid. Maar liefst 57 jongens wisselen niet of slechts één keer van baan. Veel jongens dienen in het leger en een aantal van hen weet daar promotie te maken en wordt bevorderd tot korporaal. Deze cijfers tonen aan dat het ook voor deze jongens mogelijk was via hun werk 'hogerop' te komen. Er was zelfs voor deze jongens sprake van sociale mobiliteit. Drie jongens deserteren uit het leger. Nog eens drie jongens plegen diefstallen en twee jongens verlaten zonder toestemming hun werkplaats. Een handjevol jongens is zwervend.

Het ambachtsonderwijs betekende voor de meeste jongeren geen lonend beroep: de fabrieken lonkten en een opleiding had je er niet voor nodig.

Dat sommige jongens er niet in slaagden een bestaan op te bouwen lag niet alleen aan de jongens zelf. De aansluiting op de arbeidsmarkt vanuit het gesticht was namelijk ongelofelijk moeilijk. Jan-Willem Delicat gaat in op de praktijk van het ambachtsonderwijs in de Rijksopvoedingsgestichten. Het ambachtsonderwijs betekende voor de meeste jongeren geen lonend beroep: de fabrieken lonkten en een opleiding had je er niet voor nodig. De modernisering van de opleidingen in de gestichten bleef uit en aloude ambachtslieden waren steeds minder nodig. Het is dan ook niet vreemd dat iets meer dan een derde van de jongens uiteindelijk ander werk uitoefenden dan waarvoor ze waren opgeleid en dat het voor alle jongens vrij moeilijk was een goede baan te vinden. Dat veel jongens toch een goed bestaan wisten op te bouwen, had dan ook veel meer te maken met de inzet van de directeur en het doorzettingsvermogen van de jongens. Bijleveld en Van Poppel constateren voor de jongens uit Harreveld dat 75 procent van de jongens productieve levens leidt zonder serieuze werkloosheid. Bovendien hebben de jongens een betere baan dan hun vader had. Voor dit onderzoek gaat het te ver om dit laatste ook voor de Leidse jongens te onderzoeken. Overigens vinden Bijleveld en Van Poppel die 75 procent erg hoog en merken ze op dat ze periodes van werkloosheid bij de jongens gemist kunnen hebben in hun onderzoek.⁹

⁸ J. Klootsema, 'De rijksopvoedingsgestichten voor jongens sinds de inwerkingtreding der kinderwetten', *Tijdschrift voor strafrecht* 34 (1924) 387-425.

Figuur 1. Jongens uit het opvoedingsgesticht Harreveld in Lichtenvoorde aan het stenen blikken voor de herbouw van hun onderkomen na een verwoestende brand.
Bron: Collectie Spaarnestad PHOTO/Wiel van der Randen

Huwelijk

Bij 39 pupillen vermeldt de directeur dat hij kennis van hun (voorgenomen) huwelijk heeft. Toch zegt dit cijfer ons weinig. Veel van de pupillen kunnen in het huwelijk getreden zijn zonder dat de directeur hier iets van afwist, bijvoorbeeld doordat ze op latere leeftijd trouwden. De Vries Feijens, een ambtenaar van het openbaar ministerie die veel onderzoek deed naar heropvoeding, merkt in 1917 op dat de huwelijksfrequentie onder geslaagde rijksopvoedelingen veel hoger is dan bij niet-geslaagden. Ik zie eenzelfde beeld in mijn onderzoek. De Vries Feijens ziet 'het huwelijk meer (...) [als] symptoom van reclasseering dan een middel daartoe'. Voor iemand die een succesvol bestaan opbouwt, is het huwelijk een zegen. 'Zwalkt hij echter wat rond en neemt zich een vrouw dan loopt het doorgaans mis'.¹⁰ Bij deze rake opvatting van De Vries Feijens sluit ik mij aan. Van de Harreveldse jongens trouwt 84 procent. Bijleveld en Van Poppel hebben de jongens uit hun

steekproef kunnen traceren in verschillende archieven en daardoor hebben ze de huwelijksgegevens boven water weten te krijgen. De auteurs van het artikel over de jongens uit Harreveld vergelijken die 84 procent met het Nederlandse gemiddelde van die tijd en constateren dat de percentages overeenkomen. Het lijkt me dan ook niet meer dan logisch dat eenzelfde beeld zal gelden voor de jongens uit mijn steekproef. Tussen de 80 en 90 procent van de jongens zal uiteindelijk getrouwd geweest zijn.

Geslaagd of niet geslaagd

De uiteindelijke kwalificatie die de Leidse directeur aan zijn pupillen meegaf, zijn positief voor het Rijksopvoedingsgesticht te noemen. Vijftig pupillen zijn direct geslaagd. Elf zijn mislukt, tien zijn redelijk geslaagd en zeven zijn voorlopig geslaagd of voorlopig mislukt. Zetten we de uiteindelijke kwalificering van de directeur naast de geestelijke ontwikkeling van de pupil dan zien we een interessant beeld. Hoewel het moeilijk is hier iets over te zeggen, mislukken er bij de groep redelijk tot goed ontwikkelde jongens maar acht. In de groep met een even voldoende ontwikkeling is het beeld diffuser. Jongens die door de directeur als onvoldoende ontwikkeld worden genoemd, worden door hem uiteindelijk als mislukt genoteerd. Dat het hebben van werk (en daarmee een min of meer vast inkomen) een succesfactor kan zijn, zien we ook terug in de kwalificeringen van de directeur. Jongens zonder vast werk worden vaker als mislukt aangemerkt door de directeur terwijl jongens met een vaste baan vaker het predicaat geslaagd meekrijgen.¹¹

In de praktijk was het voor de directeur moeilijk een pupil na zijn ontslag goed in de gaten te houden. In de beginjaren van de kindervetten probeerden veel directeuren via hun informele netwerken contact te houden met de pupillen.

In de praktijk was het voor de directeur moeilijk een pupil na zijn ontslag goed in de gaten te houden. In de beginjaren van de kindervetten probeerden veel directeuren via hun informele netwerken contact te houden met de pupillen. Zo was Van Breda Kolff bijvoorbeeld bestuurslid van de Leidse afdeling van het Genootschap tot Zedelijke Verbetering. Delicat betoogt dat de maatschappelijke integratie van de jongens bemoeilijkt werd door de informele manier van toezicht houden. Ik denk dat juist door de toevalligheden en informele contacten de pupillen op plaatsen terecht kwamen die bij hen pasten. De directeur leverde bij iedere pupil maatwerk af.¹²

⁹ J.W. Delicat, *Van ijzeren vuist naar zachte hand. Idee en praktijk in de rijksopvoedingsgestichten 1901-1961* (Nijmegen 2001) 64-70.

¹⁰ G.L. de Vries Feyens, 'De historie van 109 Rijksopvoedelingen', *Tijdschrift voor strafrecht* 28 (1917) 485.

¹¹ J. J. H. Dekker, *Straffen, redden en opvoeden* (Utrecht 1985) 171.

¹² Delicat, *Ijzeren vuist*, 81-84.

Conclusie

De overheid zette aan het eind van de negentiende eeuw een systeem van Rijksopvoeding op door een aantal Rijksopvoedingsgestichten te openen. In Leiden gaat er in 1911 ook één open en de pupillen die daar werden opgevoed zijn het onderwerp van dit artikel. Hun voorgeschiedenis was niet altijd goed. Sommige ouders bekommerden zich nauwelijks om hun kinderen. Drankmisbruik was hier een grote oorzaak van. Ook Bijleveld en Van Poppel constateren dit. In mijn onderzoek heb ik de geestelijke ontwikkeling van de pupillen vergeleken met hun gezinssituatie. Over het algemeen lijkt een gunstige gezinssituatie hand in hand te gaan met een goede geestelijke ontwikkeling van de jongens. Hoewel hier nog meer onderzoek naar gedaan zal moeten worden, geven deze resultaten toch een aardig beeld. Ook in de negentiende eeuw werd al steeds vaker een verband tussen deze twee factoren gelegd. Opvallend in mijn onderzoek is echter dat de helft van de jongens, ondanks het ontbreken van ongunstige omstandigheden, toch crimineel waren.

Nagenoeg alle pupillen maakten zich schuldig aan een vorm van diefstal en werden als gevolg hiervan in de Rijksopvoeding geplaatst. Van de tachtig pupillen gaan er na ontslag dertig in recidive waarvan sommige meerdere malen. De oorzaak van de recidive is overwegend diefstal of desertie uit het leger. Bij Aten vinden we een vergelijkbaar percentage recidive. De slechte aansluiting van de opleidingen van het Leidse gesticht op de arbeidsmarkt is hier waarschijnlijk een goede verklaring voor. De jongens uit Harreveld scoren het laagst op recidive-cijfers. In de steekproef van Bijleveld en Van Poppel gaat een derde in recidive.

Op het gebied van werk presteren de Leidse jongens goed. Iets meer dan een derde van de jongens oefent uiteindelijk ander werk uit dan waarvoor ze zijn opgeleid. Toch zijn de resultaten van de jongens op arbeidsgebied positief te noemen. Maar liefst 57 jongens wisselen niet of slechts één keer van baan. Veel jongens weten promotie in het leger te maken. Een paar jongens weten promotie te maken buiten het leger. Dat de jongens promotie weten te maken getuigt van de sociale mobiliteit die zij hadden. De vermeende stigmatisering van de jongens leek dus mee te vallen, of de jongens wisten zich er op goede wijze aan te onttrekken. Bijleveld en Van Poppel constateren eveneens positieve cijfers voor de Harreveldse jongens: 75 procent van de jongens leidt productieve levens zonder serieuze werkloosheid.

Bij 39 pupillen vermeldt de directeur dat hij kennis genomen heeft van hun (voorgenomen) huwelijk. Toch zegt dit cijfer ons weinig en is het zaak de antecedenten van de Leidse jongens na te gaan in bijvoorbeeld de gemeentelijke archieven. Voor dit onderzoek ging dat te ver. Bijleveld en Van Poppel hebben wel dergelijk onderzoek gedaan en constateren dat 84 procent van de Harreveldse jongens trouwt, een percentage dat overeenkomt met het Nederlandse

gemiddelde. Het is echter belangrijk ons te realiseren dat het huwelijk eerder een kenmerk van een succesvol leven is dan een middel daartoe.

De uiteindelijk resultaten die de directeur noteert, zijn positief voor het Rijksopvoedingsgesticht te noemen. Opvallend is dat het hebben van een goede geestelijke ontwikkeling een succesfactor lijkt in de kwalificeringen van de directeur. Maar belangrijker is dat de directeur het hebben van vast werk als belangrijke succesfactor aanmerkt.

Ook ik vind werk de belangrijkste succesfactor van de pupillen van het Rijksopvoedingsgesticht in Leiden. De jongens die min of meer vast werk hebben, lijken, zowel in de visie van de directeur, als in mijn onderzoek een succesvoller bestaan op te kunnen bouwen dan de andere jongens. De factor werk lijkt gestuurd te worden door de geestelijke ontwikkeling van de jongens, die op zijn beurt weer gestuurd lijkt te worden door de gezinssituatie waarin de jongens zijn opgegroeid. Wanneer de jongens er niet in slagen, na ontslag uit het gesticht, een vaste baan te behouden, zoeken zij hun toevlucht tot de criminaliteit. Wanneer ze er wel in slagen hun baan te behouden, is de kans groot dat ze gaan trouwen. De factoren criminaliteit en huwelijk hangen af van de factor werk. Al met al slaagt een ruim gedeelte van de Leidse jongens erin een succesvol leven op te bouwen. Het is overigens belangrijk aan te merken dat we via de beschrijvingen van de directeur maar een klein stukje van het leven van de jongens na hun ontslag uit het gesticht zien. Het lijkt me echter evident dat jongens die erin slagen direct na ontslag een succesvol leven op te bouwen een grotere kans hebben op vervolgsucces dan de jongens die er direct na ontslag een potje van maken. Bijleveld en Van Poppel koppelen in hun onderzoek de recidive van pupillen aan het hebben van een delinquente vader. Ik heb dit in mijn onderzoek niet kunnen doen. Het huwelijk zien Bijleveld en Van Poppel eveneens als een kenmerk van succes. Delinquente mannen of werkloze mannen waren minder aantrekkelijke huwelijkspartners, constateren zij.

Een belangrijke factor die niet als succesfactor genoemd is in de hoofdvraag blijkt de Leidse directeur te zijn. Via zijn informele netwerk wist hij de jongens na hun ontslag uit het gesticht een goede beginsituatie te geven. Via datzelfde netwerk wist hij zich vervolgens goed op de hoogte te houden van zijn jongens en wist hij tijdig in te grijpen, wanneer het mis dreigde te gaan. Delicat heeft betoogd dat de maatschappelijke integratie bemoeilijkt werd door de informele manier van toezicht houden in het Rijksopvoedingswezen. Ik verzet me tegen deze stellingname en betoog dat het juist de Leidse directeur is geweest die de maatschappelijke integratie van de jongens bevorderde. De vaak bekritiseerde directeur Van Breda Kolff krijgt van mij dan ook niets dan bewondering!

Literatuur

Aten, I., *Het (tijdelijk) rijksopvoedingsgesticht voor jongens te Leiden 1910-1926* (Leiden 1987).

Bakker, N., J. Noordman en M. Rietveld van Wingerden, *Vijf eeuwen opvoeden in Nederland. Idee en praktijk 1500-2000* (Assen 2010).

Bijleveld, C. en F. Van Poppel, 'The succes of the civilization offensive: Societal adaption of reformed boys in the early twentieth century in the Netherlands', *Journal of Social History* 44 (2012).

Christiaens, J., *De geboorte van de jeugddelinquent* (Brussel 1999).

Clark P., *European Cities and towns, 400-2000* (Oxford 2009).

Cox, P. en H. Shore, *Becoming delinquent: British and European Youth, 1650-1950* (Aldershot 2002).

Dekker, J.J.H., *Straffen, redden en opvoeden* (Utrecht 1985).

Delicat, J.W., *Van ijzeren vuist naar zachte hand. Idee en praktijk in de rijksopvoedingsgestichten 1901-1961* (Nijmegen 2001).

Dresselhuys, H.C. en A.W. Voors, *Nazorg (aftercare)* (Den Haag 1917).

Foucault, M., *Discipline and punish* (New York 1977).

Groeneveld, S., J.J.H. Dekker en Th. R.M. Willemse, *Wezen en boeffes. Zes eeuwen zorg in wees- en kinderhuizen* (Hilversum 1997).

Hamel van, J.A., 'Het Borstal-systeem' in: *Tijdschrift voor strafrecht* 20 (Leiden 1909).

Junger-Tas, J., 'Kinderrecht en kindewelzijn in historisch perspectief', *Tijdschrift voor Familie en Jeugdrecht* 7 (1983).

Klootsema, J., 'De rijksopvoedingsgestichten voor jongens sinds de inwerkingtreding der kinderwetten', *Tijdschrift voor strafrecht* 34 (1924).

Knuttel, W.P.C., *Regeeringskinderen* (Den Haag, 1918).

Kruijswijk-Hamburger, R.C.S., 'De resultaten van de opvoeding ingevolge de kinderwetten. Rapport uitgebracht aan den Nederlandschen Bond tot kinderbescherming', Mededeelingen van den Nederlandschen bond tot Kinderbescherming no. 25 (Den Haag 1927).

Landen, van der, D., *Straf en maatregel. Een onderzoek naar het onderscheid tussen straf en maatregel in het strafrecht* (Arnhem 1992).

Langen, de, M., *Recht voor jeugdigen. Onderzoek naar rechten en rechtsbeginselen in het jeugdrecht* (Alphen aan de Rijn 1973).

Lechner, D., *Honderdjaarkinderbescherming. Uitgave ter gelegenheid van het jubileum van de Raad voor de Kinderbescherming en de Kinderwetten, 1905-2005* (Amsterdam 2006).

Leonards, C.G.T.M., *De ontdekking van het onschuldige criminele kind, bestraffing en opvoeding van criminele kinderen in jeugdgevangenis en opvoedingsgesticht, 1833-1886* (Hilversum 1995).

Montfoort, van, A., *Het topje van de ijsberg. Kinderbescherming en bestrijding van kindermishandeling in sociaal-juridisch perspectief* (Utrecht 1994).

Olnon, L.M., *Van bewaking naar bescherming. De zorg voor misdadige en verwaarloosde kinderen gedurende de 19e eeuw* (Amsterdam 1986).

Visser, J., 'Het Rijksopvoedingswezen' in: H. de Bie, *De eerste kwarteeuw der kinderwetten, 1 december 1905-1930* (Leiden 1930).

Vries, de, A.D.W. en F.J.G. van Tricht, *Geschiedenis der wetgeving op de misdadige jeugd; wetten van 12 februari 1901, stbl. 63 en 12 februari 1901, stbl. 64* (Haarlem 1907).

Vries, de, A.D.W. en F.J.G. van Tricht, *Wetgeving op de misdadige jeugd, deel II* (Haarlem 1907).

Vries Feyens, de, G.L., 'De historie van 109 Rijksopvoedelingen', *Tijdschrift voor strafrecht* 28 (1917).

Weijers, I., *Schuld en schaamte. Een pedagogisch perspectief op het jeugdstrafrecht* (Houten 2000).

Willemse, Th. R.M., 'De 20e eeuw, 1905-1908. Van opvoedingsgesticht tot behandelingshuis' in: S. Groeneveld, J.J.H. Dekker en Th. R.M. Willemse, *Wezen en boeffjes. Zes eeuwen zorg in wees- en kinderruizen* (Hilversum 1997).

Woud, van der, A., *Koninkrijk vol sloppen, achterbuurten en vuil in de negentiende eeuw* (Amsterdam, 2012).

Archivalia

Nationaal Archief, Den Haag, Rijksopvoedingsgesticht Leiden, 1911-1926, nummer toegang 3.05.07, inventarisnummers 1-6.

Regionaal Archief Leiden, Gemeentepolitie van Leiden, nummer toegang 552, inventarisnummer 2393.

Leidschrift

Historisch Tijdschrift

Lees *Leidschrift* voor interessante en diepgaande artikelen over sprekende en actuele thema's uit de geschiedenis.

Met drie themanummers per jaar, komt een grote verscheidenheid aan onderwerpen aan bod. Afgelopen nummers behandelden thema's van historisch terrorisme tot seksualiteit in de Middeleeuwen, van Europese oorlogvoering tot Amerikaanse verkiezingen.

Kijk op www.leidschrift.nl voor het afsluiten van een abonnement of om losse nummers te bestellen. Een regulier abonnement kost €21,- (€18,- voor studenten).

(Vermelde prijzen gelden voor 2013)

www.leidschrift.nl

facebook.com/leidschrift

twitter.com/leidschrift

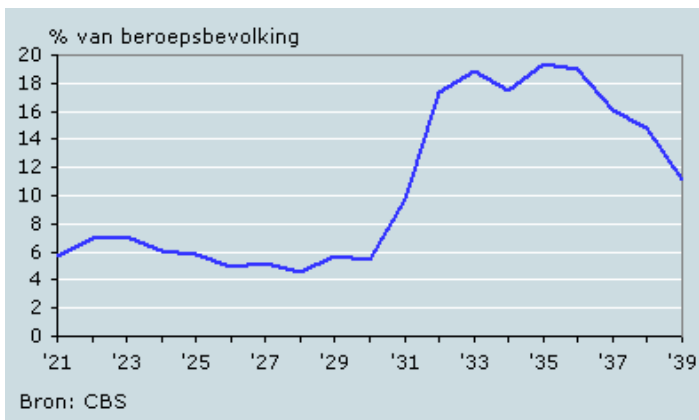

Economische crisis: zichtbaar in de rechtspraak?

Het archief van de Rotterdamse kinderrechter gedurende de jaren dertig.

In de jaren dertig van de twintigste eeuw was er een grote economische crisis. Er werd dan ook door de Nederlandse overheid veel bezuinigd, waarbij niet voorbij werd gegaan aan de rijksopvoeding van kinderen: er werd op verschillende manieren gekort. In dit artikel zal getoetst worden of in de dossiers van de kinderrechter in Rotterdam die bezuinigingen waarneembaar zijn. Daarnaast wordt in dit artikel gekeken naar het soort overtredingen die de jongeren hebben begaan. Het is aannemelijk dat de aard van de gestolen goederen in de loop der jaren veranderde. Een theorie onder de naam *economy of makeshifts* zou er namelijk op wijzen dat bepaalde diefstallen naar een achterliggende economische context verwijzen. De vraag die in dit artikel centraal staat, luidt: Zijn in de dossiers van de kinderrechter Rotterdam gevolgen van de economische crisis van de jaren dertig terug te zien?

Sinds eind negentiende eeuw is er veel meer aandacht voor het criminele, verwaarloosde en later ook moeilijk op te voeden kind. De persoon van de jonge dader en de omstandigheden waaronder een strafbaar feit was gepleegd werden belangrijker gevonden dan ooit tevoren. In het strafrecht werd vergelding niet langer het primaire doel. Het 'moderne' doel van het strafrechtelijk interveniëren werd het heropvoeden van minderjarigen zodat gedragsverandering zou optreden en herhaling zou worden voorkomen.¹ De instelling van een speciale kinderrechter in 1922 moet in dit licht gezien worden.

Figuur 1. Werkloosheid in Nederland, 1921-1939. www.cbs.nl (21 mei 2012)

In een proefschrift uit 1935 stonden de kinderen die bij de kinderrechter Rotterdam tussen 1927 en 1931 voor kwamen al centraal.² Schenk, de auteur van het onderzoek, geeft aan dat hij voor deze tijdperiode heeft gekozen omdat in de jaren voor 1926 de dossiers minder waardevol zouden zijn in verband met de onervarenheid met het nieuwe instituut der gezinsvoogdij. Enkele gevallen uit 1926 zijn in het onderzoek meegenomen, omdat dit jaar oorspronkelijk wel tot het onderzoek zou behoren. Echter, 'om den eventueelen invloed van de toenemende werkloosheid te kunnen nagaan, is ook het jaar 1931 in het onderzoek opgenomen en is 1926 buiten beschouwing gelaten.' Tegenwoordig weten we dat de economische crisis in 1931 nog niet op haar hevigst was en

dat de werkloosheid later in de jaren dertig nog veel sterker zou toenemen, getuige figuur 1. In dit artikel zal dus worden nagegaan of de toenemende werkloosheid, waar Schenk al over sprak toen het over 1931 ging, terug is te vinden in de dossiers van de kinderrechter.

Werk versus criminaliteit

Als eerste is het zinvol om even stil te staan bij de relatie tussen werk, werkloosheid en criminaliteit. Deze relatie is namelijk niet eenduidig. Op het werk kunnen mensen gemotiveerd worden – door de afwezigheid van toezicht bijvoorbeeld – om spullen mee naar huis te nemen. Werk kan dus als oorzaak dienen voor criminaliteit, terwijl criminaliteit er voor kan zorgen dat een persoon nergens meer aan het werk kan. Daarnaast kan werk ook nog ter preventie van criminaliteit dienen, doordat 'de sociale controle op de werkvloer geleidelijk aan onderdeel wordt van het zelfbeeld. Vooral de toename in verantwoordelijkheden, gevoelens van competentie, en tevredenheid bevorderen dit proces en vergroten wat in de literatuur wordt aangeduid als het *sociaal kapitaal* van een persoon.'³ Dit soort gelegenheidstheorieën uit de criminologie benadrukken het onmiddellijke preventieve effect van het hebben van werk op criminaliteit. Een andere theorie stelt dat de verandering in dagelijkse routine wanneer iemand werk vindt, leidt tot een vermindering van het aantal ongestructureerde – en daarmee wellicht ook criminele – activiteiten. Hier staat tegenover dat wanneer de mogelijkheden om een inkomen te verdienen beperkt zijn, door bijvoorbeeld hoge werkloosheid of een verkeerde of helemaal geen opleiding, criminaliteit juist aantrekkelijker wordt. Vooralsnog is er – volgens verschillende auteurs – op basis van bestaand empirisch onderzoek geen eenduidige conclusie te geven over het effect van werk op criminaliteit.⁴ In de jaren dertig dacht men er anders over. De werkloze jongere had weinig krediet en werd als potentieel gevaarlijk voor de maatschappelijke orde gezien. Het verband tussen de stijgende (jeugd)criminaliteit en werkloosheid werd in de jaren dertig daardoor dan ook snel gelegd volgens Delicat.⁵

¹ Delicat, J.W., *Van ijzeren vuist naar zachte hand? Idee en praktijk in de rijksopvoedingsgestichten 1901-1961* (Nijmegen, 2001) 13.

² Schenk, W., *Wangedrag van kinderen. Onderzoek naar aard en oorzaken ten aanzien van 600 Rotterdamsche kinderrecht-kinderen* (Baarn, 1935).

³ Erp, van J., V. van der Geest, W. Huisman & J. Verbruggen, 'Criminaliteit en werk. Een veelzijdig verband' in: *Tijdschrift voor Criminologie*, nummer 53 (2011) 71-85.

⁴ Ibidem., 71-85.

⁵ Delicat, J.W., *Van ijzeren vuist naar zachte hand? Idee en praktijk in de rijksopvoedingsgestichten 1901-1961* (Nijmegen, 2001) 91-92.

The economy of makeshifts

Dit artikel dankt een deel van de gehanteerde methode aan een onderzoek van Jennek Christiaens, die de jeugdcriminaliteit bij de correctionele rechtbanken in negentiende-eeuws Antwerpen heeft onderzocht. Onder druk van een groeiende bevolking en een groeiend idee van privaat eigendom als fundamentele politieke, sociale en economische waarde zou de jonge stedelijke vermogenscriminaliteit zijn toegenomen. Maar dit is slechts een gedeelte van Christiaens' verklaring. Iedere diefstal zou namelijk anders zijn, precies in dat wat ontvreemd werd. Hoewel de vonnissen van een rechtbank volgens Christiaens geen licht werpen op de individuele motieven, zegt de aard van de gestolen goederen wel 'iets over de zeer concrete belangen, noden of behoeften en belicht het ook de omstandigheden van gerichtheid of toevalligheid in het wegnemen.' Zo waren etenswaren als appels, kersen en aardappelen veelvoorkomende gestolen goederen, wat volgens Christiaens onmiddellijk het beeld van een hongerig boefje tot de verbeelding doet komen. Ook steenkool, briketten en petroleum zijn een aparte categorie die veel voorkomt: energiebronnen die mensen graag thuis hebben.⁶ Deze diefstallen zouden verwijzen naar een achterliggende economische context, welke bekend staat als *economy of makeshifts*. Met deze term, geïntroduceerd door Olwen Hufton in het boek *The Poor of Eighteenth Century France* uit 1974, wordt het wisselende geheel van uiteenlopende inkomstenbronnen aangeduid die armen moesten aanboren in de strijd om het bestaan. Armen maakten gebruik van diverse mogelijkheden om inkomsten te verwerven. Het gaat dan om werk, seizoensmigratie, bedelen, steun van particulieren en overheid maar ook informele steun. Ook doelde Hufton op vergrijpen als smokkel, diefstal, prostitutie en zelfs het verlaten van kinderen. Het gaat in feite om een bepaalde wijze van overleven wat aangeduid kan worden als een strategie.⁷

De kinderrechter

Voordat gekeken wordt naar de dossiers van de kinderrechter in Rotterdam, is het goed om stil te staan bij de ontstaansgeschiedenis van deze speciale rechter. Begin twintigste eeuw kwam het belang van het kind namelijk voorop te staan bij de behandeling van het jeugdstrafrecht in de Tweede Kamer. Zo wordt vanaf 1905 de ontheffing en ontzetting van kinderen uit het ouderlijk gezag

geregeld via het burgerlijk wetboek. Om te voorzien in een lichtere maatregel is in 1922 de ondertoezichtstelling ingevoerd. Het minderjarige kind wordt hier niet aan het ouderlijk gezag onttrokken, zoals bij ontheffing en ontzetting, maar de uitoefening van het gezag wordt beperkt. Een gezinsvoogd ondersteunt de ouders, terwijl de ouders verantwoordelijk blijven voor hun kinderen. Hiermee wordt sinds 1922 gepoogd het zelfstandig ouderlijk gezag te herstellen.⁸ Aangezien 'door den maatregel vrij sterk wordt ingegrepen in het familierecht en dit niet mogelijk mag zijn zonder de waarborgen van onbevangingheid, welke een rechterlijk orgaan biedt' wordt ook besloten tot de invoering van een speciale kinderrechter.⁹ De kinderrechter kreeg meerdere taken opgelegd, hij sprak niet alleen recht, maar werd ook verantwoordelijk voor de verdere opvoeding van het kind – door het delegeren van de uitvoering daarvan aan andere organen en inrichtingen.¹⁰ Wanneer de rechter zich een goed beeld had gevormd (dit deed hij met behulp van rapporten van de politie, leerkrachten en voogdijraden) wees hij vonnis door middel van in de wet vastgelegde criteria.¹¹ De kinderrechter werd in de jaren twintig dus een belangrijk onderdeel in het proces van heropvoeden van kinderen.

De kinderrechter kreeg meerdere taken opgelegd, hij sprak niet alleen recht, maar werd ook verantwoordelijk voor de verdere opvoeding van het kind.

In dit onderzoek is alleen gebruik gemaakt van de documenten die in het archief van de kinderrechter bij de Rechtbank Rotterdam geplaatst zijn. Bijna altijd is er een proces-verbaal van de politie aanwezig. Naast het proces-verbaal is ook vaak een rapport van de *Vereeniging Pro Juventute* opgenomen in het dossier.¹² Van de *Vereeniging De Kindersluis* zijn in vele dossiers ook onderzoeken opgenomen.¹³ Van ieder jaar is een aselechte steekproef van bijna twintig dossiers genomen uit de strafrechtelijke zaken die zich dat jaar hebben voorgedaan bij de kinderrechter. Voor zowel civielrechtelijk als strafrechtelijk onderzoek was in verband met de beperkte duur van dit onderzoek geen tijd. Schenk heeft in zijn proefschrift beide wel apart genomen, maar zegt hier over in de slotbeschouwing: 'Voortdurend werd een onderscheiding gemaakt

⁶ Christiaens, J. 'Jeugdcriminaliteit: een apart probleem? Negentiende-eeuwse jonge daders en hun misdrijven' in: *Tussen dader en slachtoffer. Jongeren en criminaliteit in historisch perspectief* (Brussel, 2001) 286-289.

⁷ Buursma, A., 'Dese bekommerlijke tijden' *Armenzorg, armen en armoede in de stad Groningen 1594-1795* (Groningen, 2009) 23.

Verberk, S & K. Fuhler, *De positionering van de jeugdrechter* (Raad voor de Rechtspraak, 2006) 14-15.

⁹ Knuttel, W.P.C., 'De uitvoeringsorganen. Paragraaf 1, De kinderrechter' in: *Jeugd en samenleving. Deel III. Handboek voor de bijzondere jeugdzorg* (Justitiële kinderscherming) ('s-Gravenhage, 1959) 69.

¹⁰ Ruiter, de J. & J.A.M. Schouten, *Hulp en recht. Hulpverlening en jeugdrechter in de toekomst* (Deventer, 1972) 49.

¹¹ Willemse, Th.R.M., 'Vervormen tot bruikbare krachten der samenleving' in: *Wezen & boeffjes. Zes eeuwen zorg in wees- en kindertehuizen* (Hilversum, 1997) 341-345.

¹² De Stichting Steunfonds Pro Juventute Nederland bestaat anno 2012 nog steeds. Het fonds is voortgekomen uit het steunfonds van het Nederlands Verbond der Verenigingen 'Pro Juventute'. Die verenigingen, eind negentiende eeuw opgericht en gefinancierd door particulieren, hadden als doel de bestrijding van jeugdcriminaliteit. De vereniging verleende rechtsbijstand aan delinquenten kinderen en hulp aan ouders van deze kinderen. Het waren de eerste instellingen voor (gezins)voogdij en organisaties voor vrijwillige ambulante jeugdzorg. De Verenigingen Pro Juventute zijn de voorlopers van de huidige bureaus jeugdzorg. Bron: <http://www.projuventute.nl/projuventute/index.php> (bezoekt op 24 april 2012).

¹³ Hier werden jongens door de kinderrechter voor drie maanden ter observatie opgenomen.

tussen de civielrechtelijk en de strafrechtelijk behandelde kinderen. (...) Bij bespreking van den aard van het wangedrag, zoowel als van de oorzaken daarvan, bleek, dat de beide groepen voor een groot deel elkaar dekten en dat de verschillen, die wel bestonden, toch niet van principiële aard waren.¹⁴ Maar hoe zagen de strafrechtelijke dossiers – die in dit artikel dus centraal staan – er dan inhoudelijk uit?

Figuur 2. De kinderrechtster tegenwoordig. Begin twintigste eeuw kwam het belang van het kind voorop te staan bij de behandeling van het jeugdstrafrecht in de Tweede Kamer. Bron: www.rechtspraak.nl (21 mei 2013)

De aard van de gestolen goederen

In tabel 1 wordt per jaar gekeken naar de relatie tussen het hebben van werkloze ouders en het plegen van een vermogensdelict. 'Vermogensdelicten' in dit onderzoek zijn diefstal, diefstal in vereniging, verduistering van geld en heling. Onder 'overig' vallen alle zaken die geen vermogensdelict zijn, zoals in dit onderzoek tegen gekomen: ontucht met een man voor geld, aanranding van een meisje en het met een mes iemand in de buik of rug steken. Uit tabel 1 is af te lezen dat alle jongeren in 1930 één of meerdere ouders hadden met werk. De andere jaren waren er zowel ouders met als zonder werk.

Jaar	Type delict	Ouders werkloos	Ouders met werk
1930	vermogensdelict		14 / 15 = 94%
	overig		1 / 15 = 6%
1932	vermogensdelict	6 / 7 = 86%	7 / 9 = 78%
	overig	1 / 7 = 14%	2 / 9 = 22%
1934	vermogensdelict	8 / 8 = 100%	4 / 5 = 80%
	overig	0 / 8 = 0%	1 / 5 = 20%
1936	vermogensdelict	5 / 8 = 63%	5 / 6 = 83%
	overig	3 / 8 = 37%	1 / 6 = 17%

Tabel 1. Het type delict per jaar afgezet tegen de situatie van de ouders¹⁵

Te zien is dat er in alle jaren – bij zowel werkende als werkloze ouders – meer vermogensdelicten zijn dan overige delicten. Ook is duidelijk dat er geen eenduidige conclusie kan worden getrokken met betrekking tot de vraag of jongeren met werkloze ouders meer vermogensdelicten plegen. In 1932 en 1934 was dat naar verhouding namelijk wel het geval, maar in 1930 en 1936 niet. Wat er dus precies onder de vermogensdelicten valt moet nader worden bekeken wil er een uitspraak gedaan kunnen worden over een eventuele relatie tussen werkloosheid en criminaliteit. Het dossier van Cornelis Struijk is typerend voor de diefstallen die in 1930 onderzocht zijn. In zijn geval was er uiteindelijk niets gestolen, maar zijn sociale omgeving vertoont grote gelijkenis met de andere jongeren. Hij vertelt over zijn daad in het proces-verbaal: 'Toen ik in de woning van Vermeij was, heb ik gezocht naar snoeperij en geld. Had ik snoeperij gevonden, dan had ik daarvan een gedeelte weggenomen en opgegeten. Had ik geld gevonden, dan had ik daarvan eenig geld weggenomen, om het te versnoepen.' Van Struijk zijn verschillende rapporten in het dossier aanwezig. Ze vermelden voornamelijk slechte zaken met betrekking tot zijn karakter, terwijl zijn ouders weinig wordt verweten: 'Het ziet er in huis net uit en het huwelijk is gelukkig. Reeds heel vroeg veroorzaakte Cornelis echter moeilykheden. Toen hij pas 7 jaar oud was, stal hij eens 10,- gulden van zyn moeder. Hij kocht er voor een horloge en een vulpen. Ook na dien tyd zijn er nog herhaaldelyk diefstalletjes voorgekomen.' Over armoede als verklaring achter zijn gedrag wordt niet gesproken. Waren er in 1930 geen ouders werkloos, in 1932 was dat anders. Van de zeven jongeren met werkloze ouders had er één een meisje aangerand, terwijl de rest een vermogensdelict pleegde. Dit ging dan om bijvoorbeeld flesjes advocaat, een tas met veertig gulden erin en een rijwielbelastingplaatje. Maar ook diefstal van twee rijwielbelastingplaatjes door één jongere en ook nog enkele straatstenen komt voor in 1932. Van de negen jongeren waarvan de ouders wel werk hebben, hebben er zes een diefstal gepleegd een

¹⁴ Schenk, W., *Wangedrag van kinderen. Onderzoek naar aard en oorzaken ten aanzien van 600 Rotterdamsche kinderrechtster-kinderen* (Baarn, 1935) 242.

¹⁵ Schenk gebruikte voor zijn promotie 211 strafrechtelijke zaken, wat (gedeeld door 5 jaar) neerkomt op 42 strafrechtelijke dossiers per jaar. Indien civiele en strafrechtelijke zaken bij elkaar worden geschaard komt dit neer op 603 / 6 = 100 dossiers per jaar.

één heeft er geld verduisterd. Het gaat hier om diefstal van een spade, van rijwielbinnenbanden, een houten paal, een stuk bont, blikken speculaas en ook een leesboek is gestolen door een jongere.

In 1934 wordt – in tegenstelling tot 1932 – met grote regelmaat in de dossiers gesproken over heersende armoede als oorzaak van het

Van de zeven jongeren met werkloze ouders had er één een meisje aangerand, terwijl de rest een vermogensdelict pleegde. Dit ging dan om bijvoorbeeld flesjes advocaat, een tas met veertig gulden er in en een rijwielbelastingplaatje.

gedrag van de jongere. In het dossier van een jongere¹⁶, opgepakt voor het stelen van melk, is te lezen dat 'het gezin thans lijdt aan de grootste armoede; het is al enige malen gebeurd dat alle kinderen zonder eten naar school moesten.' Een pagina verder staat in het dossier dat de oudste zoon tegen de rapporteur van de politie heeft gezegd: 'wanneer er geen steun komt, dan gaan wij allemaal stelen'. Waarop de moeder opstandig zou zijn geworden en gezegd zou hebben: 'Neem al mijn kinderen maar mee, want ik kan er niet meer voor zorgen.' Toch is armoede niet altijd de hoofdoorzaak van het wangedrag van de jongeren, laten de rapporten duidelijk blijken. Het type goederen wat de jongeren stelen in 1934 komt vrijwel overeen, ongeacht de situatie van de ouders: verschillende malen worden er etenswaren onttrokken, maar ook een fiets.

In 1936 zijn er bij zowel de jongeren met werkende ouders als zonder werkende ouders vijf jongeren verdacht van een vermogensdelict. Acht kilo lood werd er gestolen om door een jongere te worden doorverkocht, net zoals dat met enkele koperen gewichten gebeurde. Ook wordt er geld gestolen. De jongeren gaven in het proces-verbaal uiteenlopende verklaringen voor hun gedrag: van 'ik nam den gulden weg om daar een paar kousen van te kopen, omdat ik deze van mijn moeder niet kon krijgen'¹⁷ tot verschillende malen 'ik wilde er van snoepen'. Uit de dossiers wordt duidelijk dat er in 1936 geen duidelijk onderscheid gemaakt kan worden tussen de werkende en werkloze ouders. Ook de werkende ouders hebben moeite met rond te komen en het verzorgen van de kinderen, welke dan ook op stap gaan om zelf geld te verdienen met het stelen van statiegeldflessen, sigaretten, snoep en fietsen.

Hoewel er in de dossiers van de kinderrechter met de loop der jaren dus meer gesproken wordt over armoede als verklaring achter het gedrag, komt uit analyse van de aard van de gestolen goederen geen verandering naar voren: ieder onderzocht jaar werden etenswaren onttrokken, maar net zo goed werden andere spullen doorverkocht. Slechts de verklaringen wijzen op een veranderde instelling achter het waarom van het stelen van de goederen.

De bezuinigingen van de overheid

In de jaren twintig buigen diverse commissies zich over de vraag op welke wijze bezuinigingen – overheidsbreed – kunnen worden doorgevoerd. Door zowel falen van de commissies als tegenwerking vanuit de Tweede Kamer lukt dit niet, totdat in 1931 de Commissie Welter wordt geïnstalleerd. De opdracht die zij krijgt is het onderzoeken van alle mogelijkheden tot bezuinigingen en met concrete voorstellen daartoe komen. In het geval van justitie betreffen de voorstellen voornamelijk het inkrimpen van de uitgaven voor de rechtspraak en het korten op het gevangeniswezen, de jeugd- en psychopatenzorg.¹⁸ De kosten van de rijksopvoeding waren volgens de commissie buitengewoon hard gestegen. Een jongere in een rijksgesticht, rijksopvoedingsgesticht (ROG) of een tuchtschool kostte de overheid 2.540,- gulden per jaar, wat veel te hoog zou zijn. Aangezien de particuliere gestichten goedkoper werkten stelde de commissie dan ook een aantal ingrijpende maatregelen voor. Het aantal ambtenaren moest worden verminderd en de dure vakopleidingen van de rijksopvoedingsgestichten worden afgeschaft. Door een korter verblijf van de jongeren zou ook nog eens het karakter van een ROG veranderen. De opleiding diende voortaan tot 'maatschappelijke bruikbaarheid' beperkt worden. De minister reageerde positief op het advies. Opvoedende ambtenaren werden vervangen door 'eenvoudige beambten en onderwijzers'.¹⁹ De uiteindelijke kostenbesparing voor het rijkstucht- en opvoedingswezen zou ruim een miljoen gulden gaan bedragen. De minister van Justitie kende iedere kinderrechter een beperkt budget toe, wat kon worden besteed aan de kinderen over wie een maatregel was uitgesproken. Daarnaast werden in oktober 1931 ook de voogdijraden door de minister aangespoord tot grote beperking bij de toepassing van de kindervetten. In het bijzonder doelde de minister daarbij op de ontzetting, ontheffing en ondertoezichtstelling. In 1932 was echter al duidelijk, dat de mogelijkheid van ondertoezichtstelling niet tot een daling van de ontzettingen en ontheffingen had geleid: 'juist door de mogelijkheid van ondertoezichtstelling worden er veel meer zaken onder de

¹⁶ Dossier van W.M. Teunisse, 1934.

¹⁷ Dossier van J.A. Hoogendoorn, 1936.

¹⁸ Meij, van der P.P.J., *De driehoeksverhouding in het strafrechtelijk vooronderzoek. Een onverminderde zoektocht in de rolverdeling tussen de rechter-commissaris, de officier van justitie en de verdediging* (Leiden, 2010) 83-84.

¹⁹ Willemse, Th.R.M., 'Vervormen tot bruikbare krachten der samenleving' in: *Wezen & boeffjes. Zes eeuwen zorg in wees- en kinderruizen* (Hilversum, 1997) 364.

aandacht van den rechter gebracht dan vroeger.²⁰ In 1933 werden ook nog de voogdijraden en de officieren van justitie gemaand om behoedzaam te zijn bij het uitlokken van justitiële maatregelen.²¹

Kosten	Straffen
Hoog	Ondertoezichtstelling (OTS) één jaar
	Ter beschikking stelling aan de regering (TBR) één jaar
	Eén maand tuchtschoolstraf, met 3 jaar voorwaardelijke TBR incl. voogd
	Voorwaardelijke TBR, wel met gezinsvoogd
Midden	Voorwaardelijke TBR
	Voorwaardelijke tuchtschool
	Tijdelijke observatie
Laag	Tuchtschool één jaar
	Geldboete
	Geen straf

Tabel 2. Indeling van de tien verschillende soorten opgelegde straffen door de kinderrechter in categorieën.

Dat er binnen één categorie verschil is in de kosten tussen de ene straf en de andere is onoverkomelijk. In de categorie hoog bijvoorbeeld, is aannemelijk dat de opgelegde TBR maatregel meer kost dan de voorwaardelijke TBR, inclusief gezinsvoogd. Het gaat in dezen dan ook om het verschil tussen de categorieën hoog, midden en laag, waarvan duidelijk is dat de kans dat het de overheid geld kost zeker is in de categorie hoog, terwijl dat onzeker is of slechts tijdelijk is in de categorie midden. De laagste categorie tenslotte kost de overheid vrijwel niets, wat bij een geldboete en überhaupt geen straf – de schrik van het voor de rechter verschijnen zou genoegzaam moeten werken – wel duidelijk is. De tuchtschool in de laagste categorie moet betaald worden door degene die de ouderlijke macht uitoefent, dan wel de jongere zelf, vandaar dat dit de overheid in principe geen geld zou moeten kosten. Slechts wanneer de rechter beslist dat beiden niet in staat zijn de kosten te betalen, komen deze kosten voor de rekening van de overheid.²² Bij een ondertoezichtstelling, een ter beschikking stelling aan de regering of een tuchtschool is er een gezinsvoogd dan wel een instelling vaak tot continu met de jongere bezig. De kosten hiervan liepen erg op, niet alleen de totale kosten maar ook de kosten per jongere. De voorwaardelijke TBR met gezinsvoogd is in de categorie hoog geplaatst in verband met de gezinsvoogd die door de kinderrechter aangewezen is om het gezin te begeleiden. De straf van de TBR is voorwaardelijk, om de gezinsvoogd kon het gezin van de jongere echter niet heen.

De laagste categorie tenslotte kost de overheid vrijwel niets, wat bij een geldboete en überhaupt geen straf – de schrik van het voor de rechter verschijnen zou genoegzaam moeten werken – wel duidelijk is.

In tabel 3 staan de aantallen en percentages voor de jongeren die in de dossiers stonden en verdacht waren van een vermogensdelict. Jongeren waarvan geen uitspraak bekend was en welke ook niet uit het dossier viel te achterhalen zijn uiteraard buiten beschouwing gelaten.²³ Ook buiten beschouwing gelaten zijn de dossiers uit de categorie 'overig' aangezien dit heel specifieke zaken waren die geen gelijkenis met elkaar vertoonden. Uit tabel 3 komt naar voren dat de categorie hoog in 1934 duidelijk was afgenomen ten opzichte van 1930 en 1932, terwijl het tussen 1934 en 1936 nog veel verder afnam. De middencategorie, met daarin de voorwaardelijke straffen en tijdelijke observatie, groeide daarentegen erg hard tussen 1934 en 1936.

	Laag	Midden	Hoog
1930 (N = 14)	7%	7%	86%
1932 (N = 11)		9%	91%
1934 (N = 11)	27%	9%	64%
1936 (N = 14)	7%	57%	36%

Tabel 3. Veroordeelde jongeren voor een vermogensdelict ingedeeld per categorie.

Maar hoe verhouden de straffen zich tot hetgeen er overtreden was? Het stelen van gaspenningen, geld, snoeperij, melkflessen, speelgoed, kaas en heling zijn zaken waarvoor in 1930 een straf uit de categorie hoog werd opgelegd. Eén jongen, veroordeeld voor poging tot diefstal van geld en snoeperij, werd diefachtig, leugenachtig, huichelachtig en aanstellerig gevonden door Pro Juventute. Daarnaast hadden ook anderen over zijn gedrag veel klachten, waardoor hij ter beschikking van de regering is gesteld.²⁴ Uit verschillende dossiers van de categorie 'hoog' uit 1930 komt naar voren dat de opvoeding van de ouders echt moest worden overgenomen. De ouders zouden geen leiding kunnen geven, of het niet willen. In 1936, het jaar dat het minst op 1930 lijkt, krijgt een jongere vanwege het al drie jaar stelen van allerlei goederen de hoogste categorie opgelegd. Hij bekende al die jaren met regelmaat lege melkflessen, snoepgoed, appels, peren en chocolade te hebben gestolen. Een jongen die een gulden heeft gestolen wordt door Pro Juventute in bescherming genomen, de

²⁰ Muller, N., Jaarboek voor de reclasseering van volwassenen en kinderen (Eibergen, 1933) 20-22.

²¹ Willemse, Th.R.M., 'Vervormen tot bruikbare krachten der samenleving' in: *Wezen & boeffes. Zes eeuwen zorg in wees- en kinderruizen* (Hilversum, 1997) 364.

²² Doek, J.E., *Vijftig jaar ondertoezichtstelling* (Zwolle, 1972) 61.

²³ Voor zowel 1932 als 1934 houdt dit in dat er twee zaken niet zijn meegenomen in deze analyse. Dat wil zeggen: N = 11 in plaats van N = 13.

²⁴ Dossier van C.H. Struyk, 1930.

thuisituatie in combinatie met zijn lage intellect heeft laten zien dat het daar niet goed gaat: 'zowel met het oog op zijn diefstalige aard als in verband met zijn achterlijkheid en zijn gezondheidstoestand is het zeer gewenscht, dat de jongen elders wordt opgevoed.'²⁵ Ten slotte zijn er in de hoogste categorie in 1936 ook nog twee jongeren die kauwgom en sigaretten hebben gestolen, terwijl er verder niet veel noemenswaardigs over ze in het dossier terug te vinden was.²⁶ Er lijkt dus geen verschil tussen 1930 en 1936 te zijn wanneer het gaat om de vraag wanneer de rechter een dure straf (de categorie hoog) uitspreekt. Wanneer gekeken wordt naar de categorie 'midden' in 1936, valt op dat daar jongeren tussen zitten waar over gezegd wordt dat 'de algemene indruk is, dat de ouders zich niet genoeg gelegen laten liggen aan de opvoeding der kinderen, die met enige leiding de beste kinderen kunnen zijn.'²⁷ In 1930 werd bij een dergelijk geval de leiding nog overgenomen van de ouders, in 1936 is dat niet meer het geval: het is een voorwaardelijke ter beschikking stelling geworden.

Conclusie

Uit het onderzoek naar het type delicten is naar voren gekomen dat er geen duidelijk verschil is in het soort goederen wat gestolen wordt door de jaren heen. Geld, snoep, fietsen, voedsel: het komt in vrijwel alle jaren voor. Wellicht is de periode van onderzoek – 1930 tot 1936 – te klein om een proces van verandering te zien optreden. Het is interessant om te zien wat er begin jaren dertig bij de kinderrechter voor kwam, maar nog boeiender zal zijn het onderzoeken of er ook na de economische crisis nog een verandering optrad. Dat is op dit moment echter nog niet te onderzoeken, het archief van de rechtbank wordt namelijk na vijfenzeventig jaar pas open gesteld voor publiek. Wellicht dat er over enkele jaren dus betere conclusies kunnen worden getrokken met betrekking tot de economie of makeshifts in de jaren dertig. In de opgelegde strafmaat aan de jongeren is wel een duidelijke lijn te zien: in 1934 en 1936 worden goedkopere straffen opgelegd dan de jaren er voor. Waarbij in 1936 weer opmerkelijk goedkopere straffen langs kwamen dan in 1934. Ook wanneer gekeken wordt naar waarvoor de jongeren werden gestraft, was te zien dat in 1930 bij de jongeren waarvan de ouders hen geen leiding konden geven, de leiding door de overheid werd overgenomen. In 1936 beslist de rechter in die gevallen anders: het is een voorwaardelijke ter beschikking stelling geworden. De rechter kiest in 1936 dus eerder voor de goedkopere oplossing, indachtig de verzoeken van regeringszijde enkele jaren eerder. Interessant om na te gaan over een aantal jaar is de vraag of deze lijn van het opleggen van goedkopere straffen zich doorzet, ook wanneer de economie weer aangetrokken is. Helaas zal men dan altijd beperkt blijven in het kunnen trekken van dergelijke conclusies, aangezien in 1940 de situatie in Nederland compleet verandert.

Literatuur

Buursma, A., 'Dese bekommerlijke tijden' *Armenzorg, armen en armoede in de stad Groningen 1594-1795* (Groningen, 2009).

Christiaens, J. 'Jeugdcriminaliteit: een apart probleem? Negentiende-eeuwse jonge daders en hun misdrijven' in: *Tussen dader en slachtoffer. Jongeren en criminaliteit in historisch perspectief* (Brussel, 2001).

Delicat, J.W., *Van ijzeren vuist naar zachte hand? Idee en praktijk in de rijksopvoedingsgestichten 1901-1961* (Nijmegen, 2001).

Doek, J.E., *Vijftig jaar ondertoezichtstelling* (Zwolle, 1972).

Erp, van J., V. van der Geest, W. Huisman & J. Verbruggen, 'Criminaliteit en werk. Een veelzijdig verband' in: *Tijdschrift voor Criminologie*, nummer 53 (2011).

Knuttel, W.P.C., 'De uitvoeringsorganen. Paragraaf 1, De kinderrechter' in: *Jeugd en samenleving. Deel III. Handboek voor de bijzondere jeugdzorg (Justitiële kinderbescherming)* ('s-Gravenhage, 1959).

Meij, van der P.P.J., *De driehoeksverhouding in het strafrechtelijk vooronderzoek. Een onverminderde zoektocht in de rolverdeling tussen de rechter-commissaris, de officier van justitie en de verdediging* (Leiden, 2010).

Muller, N., *Jaarboek voor de reclasseering van volwassenen en kinderen* (Eibergen, 1933).

Ruiter, de J. & J.A.M. Schouten, *Hulp en recht. Hulpverlening en jeugdrechter in de toekomst* (Deventer, 1972).

Schenk, W., *Wangedrag van kinderen. Onderzoek naar aard en oorzaken ten aanzien van 600 Rotterdamsche kinderrecht-kinderen* (Baarn, 1935).

Verberk, S & K. Fuhler, *De positionering van de jeugdrechter* (Raad voor de Rechtspraak, 2006).

Willemse, Th.R.M., 'Vervormen tot bruikbare krachten der samenleving' in: *Wezen & boefjes. Zes eeuwen zorg in wees- en kindertehuizen* (Hilversum, 1997).

Websites

www.cbs.nl

www.projuventute.nl

www.rechtspraak.nl

²⁵ Dossier van M.J. de Voogd, 1936.

²⁶ Dossiers van P. Valk & T. Schouten, 1936.

²⁷ Dossier van E. Herni, 1936.

Personalia

Manon van der Heijden

Universitair hoofddocente sociale geschiedenis aan de Universiteit van Leiden. Zij promoveerde in 1998 aan de Erasmus Universiteit en was van 1999 tot 2006 werkzaam aan de Vrije Universiteit Amsterdam. Sinds 2006 is ze verbonden aan de Universiteit van Leiden en sinds 2012 is ze hier onderzoeksleider van het VICI project 'Crime and Gender 1600-1900'. Haar specialisaties zijn criminaliteit en rechtspraak en stadsgeschiedenis van de vroegmoderne tijd.

Marc Newsome

Masterstudent geschiedenis aan de Universiteit Leiden. Tijdens zijn bachelor hield hij zich voornamelijk bezig met vraagstukken binnen de sociale geschiedenis. Dit artikel is een verkorte versie van zijn bachelor-eindwerkstuk dat hij schreef naar aanleiding van een research seminar van Mw.dr. M.P.C. van der Heijden getiteld 'Jongeren en Criminaliteit'.

Pieter Verkaik

Rondde zowel de bachelor politicologie als geschiedenis af aan de Universiteit Leiden. Momenteel is hij aan dezelfde universiteit bezig met de master Migration and Global Interdependence, waar hij in februari 2013 zal starten met het schrijven van zijn afstudeerscriptie. Dit afstudeeronderzoek zal plaats vinden bij het Nederlands Instituut voor Militaire Historie (NIMH) en zal gaan over het (wervings)beleid bij het Ministerie van Defensie de afgelopen vijftig jaar met betrekking tot etnische minderheden.

Bastiaan Westerhout

Studeert geschiedenis aan de Universiteit Leiden, met als specialisatie sociale geschiedenis. Hij publiceerde eerder het artikel 'The past is a foreign country: Edward Brongersma en artikel 248bis' in de bundel '*Bewaar me voor de waanzin van het recht*' (Hekma en van der Meer (red.), 2011).